

PRZEPADEK PRZEDMIOTÓW I KORZYŚCI POCHODZĄCYCH Z PRZESTĘPSTWA

redakcja naukowa

Ewa M. Guzik-Makaruk

MONOGRAFIE LEX

LEX

a Wolters Kluwer business

AUTORZY

Jacek Arciszewski
Anna Chomiuk-Żywalewska
Dariusz Ćwikowski
Paweł Dacewicz
Wojciech Filipkowski
Ewa M. Guzik-Makaruk
Emilia Jurgielewicz
Justyna Karaźniewicz
Monika Kotowska
Ewa Kowalewska-Borys
Katarzyna Laskowska
Aneta M. Michałowska
Magdalena Perkowska
Grzegorz Szczuciński
Grażyna B. Szczygieł
Szczęsny T. Szymański
Jan Wiśniewski
Elżbieta Zatyka

PRZEPADEK PRZEDMIOTÓW I KORZYŚCI POCHODZĄCYCH Z PRZESTĘPSTWA

redakcja naukowa

Ewa M. Guzik-Makaruk

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2012

Stan prawny na 8 marca 2012 r.

Recenzent

Prof. nadzw. dr hab. Wiesław Pływaczewski

Wydawca

Małgorzata Sokołowska

Redaktor prowadzący

Joanna Maż

Opracowanie redakcyjne

Anna Krzesz

Przygotowanie statystyczne danych

Jakub Gościak

Łamanie

Sławomir Sobczyk

Układ typograficzny

Marta Baranowska

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2012

ISBN 978-83-264-1669-9

ISSN 1897-4392

Wydane przez:

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a

tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 11

Wprowadzenie / 13

Rozdział I

Metodyka badań (*Wojciech Filipkowski, Ewa M. Guzik-Makaruk, Katarzyna Laskowska, Grażyna B. Szczygieł, Elżbieta Zatyka*) / 15

1. Cel, przedmiot, zakres i znaczenie badań / 15
2. Metoda badań, techniki i narzędzia badawcze / 19
3. Charakterystyka badanej populacji / 28

Rozdział II

Przepadek i konfiskata mienia w ujęciu historycznym
(*Elżbieta Zatyka*) / 36

1. Przepadek w świetle porządków prawnych państw zaborczych / 36
2. Przepadek i konfiskata w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r. / 39
3. Przepadek i konfiskata w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1969 r. / 45

Rozdział III

Pozbawianie sprawców owoców przestępstwa w standardach międzynarodowych / 54

1. Regulacje regionalne i uniwersalne w zakresie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa (*Monika Kotowska*) / 54
 - 1.1. Wprowadzenie / 54
 - 1.2. Pozbawianie sprawców owoców przestępstwa na płaszczyźnie regionalnej / 59

- 1.3. Pozbawianie sprawców owoców przestępstwa na płaszczyźnie uniwersalnej / **66**
- 1.4. Podsumowanie / **74**
2. Pozbawianie sprawców owoców przestępstwa w regulacjach Unii Europejskiej (*Emilia Jurgielewicz*) / **75**
 - 2.1. Tło historyczne / **75**
 - 2.2. Podstawy traktatowe / **78**
 - 2.3. Instrumenty prawne wykorzystywane do zwalczania przestępczości w Unii Europejskiej / **84**
 - 2.4. Podstawy prawne pozbawiania sprawców owoców przestępstwa / **89**
 - 2.5. Sprawozdania oceniające wdrażanie decyzji ramowych związanych z konfiskatą mienia / **107**
 - 2.6. Podsumowanie / **111**
3. Konfiskata mienia w kodeksach karnych Rosji i Ukrainy (*Katarzyna Laskowska*) / **114**
 - 3.1. Rosja / **114**
 - 3.2. Ukraina / **130**
4. Konfiskata mienia w litewskim prawie karnym (*Elżbieta Zatyka, Jan Wiśniewski*) / **133**
 - 4.1. Konfiskata mienia jako kara dodatkowa w kodeksie karnym Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej / **133**
 - 4.2. Konfiskata w świetle kodeksu karnego Republiki Litewskiej / **136**
 - 4.3. Rozszerzona konfiskata mienia / **144**
 - 4.4. Uwagi końcowe / **147**
5. Przepadek i konfiskata w niemieckim kodeksie karnym (*Aneta M. Michałowska*) / **149**
6. Przepadek w szwajcarskim prawie karnym (*Magdalena Perkowska*) / **175**
 - 6.1. Wprowadzenie / **175**
 - 6.2. Przepadek przedmiotów niebezpiecznych / **177**
 - 6.3. Przepadek korzyści majątkowych / **181**
 - 6.4. *Sharing* – podział wartości majątkowych objętych przepadkiem / **191**
 - 6.5. Wnioski / **193**
7. Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa w austriackim kodeksie karnym (*Jacek Arciszewski*) / **194**

- 7.1. Wprowadzenie / 194
- 7.2. Ewolucja karnych instrumentów przypadku w austriackim kodeksie karnym / 195
- 7.3. Przypadek w świetle obowiązujących uregulowań austriackiego kodeksu karnego / 206

Rozdział IV

Aktualny stan prawny w zakresie przypadku przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa na tle kodyfikacji karnych z 1997 roku / 211

1. Instytucja przypadku w kodeksie karnym z 1997 r. (*Wojciech Filipkowski*) / 211
 - 1.1. Zagadnienia wprowadzające / 211
 - 1.2. Przedmioty (*producta sceleris*) / 215
 - 1.3. Narzędzia (*instrumenta sceleris*) / 217
 - 1.4. Przedmioty zabronione (*obiecta sceleris*) / 220
 - 1.5. Przypadek równowartości / 221
 - 1.6. Ograniczenia stosowania środka karnego przypadku / 222
 - 1.7. Przypadek korzyści lub jej równowartości / 223
 - 1.8. Podsumowanie / 231
2. Orzekanie przypadku przedmiotów i korzyści majątkowej osiągniętej z popełnionego przestępstwa w postępowaniu karnym (*Justyna Karaźniewicz*) / 232
 - 2.1. Wprowadzenie / 232
 - 2.2. Orzekanie przypadku tytułem środka karnego / 233
 - 2.3. Orzekanie przypadku tytułem środka zabezpieczającego lub quasi-środka zabezpieczającego / 244
 - 2.4. Orzekanie przypadku tytułem środka zabezpieczającego na posiedzeniu przed rozprawą / 262
 - 2.5. Orzekanie przypadku tytułem środka zabezpieczającego na rozprawie / 263
 - 2.6. Orzekanie przypadku tytułem środka zabezpieczającego w postanowieniu uzupełniającym / 265
 - 2.7. Zakończenie / 265
3. Instytucja przypadku – aspekty wykonawcze (*Grażyna B. Szczygieł*) / 266

Rozdział V

Pozakodeksowe regulacje w zakresie poszukiwania i zabezpieczania składników majątkowych podlegających przypadkowi / 282

1. Konstrukcja opodatkowania nieujawnionych źródeł dochodów jako jeden z elementów walki z przestępczością (*Dariusz Ćwikowski*) / **282**
 - 1.1. Pojęcie dochodów nieujawnionych / **282**
 - 1.2. Osoby podlegające opodatkowaniu od dochodów nieujawnionych / **285**
 - 1.3. Zasady pozyskiwania i analizy informacji o wydatkach i majątku podatników / **286**
 - 1.4. Podmioty o najwyższym ryzyku wystąpienia dochodów nieujawnionych / **292**
 - 1.5. Nieujawnione źródła jako narzędzie do walki z tzw. szarą strefą / **296**
 - 1.6. Wybrane elementy procedury postępowania w zakresie opodatkowania nieujawnionych dochodów / **299**
 - 1.7. Podsumowanie / **304**
2. Zabezpieczenie majątkowe w oparciu o ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (*Ewa Kowalewska-Borys*) / **305**
 - 2.1. Uwagi wprowadzające / **305**
 - 2.2. Zabezpieczenie majątkowe w postępowaniu w sprawie odpowiedzialności podmiotu zbiorowego – uwagi wprowadzające / **310**
3. Rola Generalnego Inspektora Informacji Finansowej w zabezpieczaniu majątku pochodzącego z nielegalnych źródeł (*Grzegorz Szczuciński*) / **331**
 - 3.1. Instytucje obowiązane i jednostki współpracujące / **335**
 - 3.2. Wstrzymanie transakcji i blokada rachunku / **340**
 - 3.3. Współpraca GIIF z organami ścigania / **343**
 - 3.4. Zamrażanie wartości majątkowych / **345**
 - 3.5. Podsumowanie / **348**

Rozdział VI

Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa na podstawie badań / 349

1. Przepadek w statystyce Ministerstwa Sprawiedliwości. Analiza danych (*Anna Chomiuk-Zywalewska*) / **349**
 - 1.1. Uwagi ogólne / **349**
 - 1.2. Analiza statystyczna / **359**
 - 1.3. Analiza statystyczna na podstawie orzeczeń sądów okręgowych jako sądów pierwszej instancji / **361**
 - 1.4. Analiza statystyczna na podstawie orzeczeń sądów rejonowych jako sądów pierwszej instancji (według właściwości rzeczowej) / **371**
 - 1.5. Podsumowanie / **377**
2. Przepadek w ocenie sędziów i prokuratorów / **379**
 - 2.1. Ocena sytuacji majątkowej sprawcy (*Grażyna B. Szczygieł*) / **379**
 - 2.2. Trudności w stosowaniu przepadku, charakter przepadku oraz ocena art. 45 k.k. w opinii prokuratorów (*Katarzyna Laskowska*) / **428**
 - 2.3. Trudności w stosowaniu przepadku, stosowanie art. 44 i 45 k.k. oraz ocena tych regulacji w świetle opinii sędziów (*Ewa M. Guzik-Makaruk*) / **455**
 - 2.4. Wnioski / **478**
 - 2.5. Efektywność i charakter instytucji pozbawiania sprawców owoców przestępstw oraz współpraca z wybranymi instytucjami w aspekcie zwalczania przestępczości. Opinie sędziów i prokuratorów (*Wojciech Filipkowski*) / **480**
3. Instytucja przepadku w postępowaniu przygotowawczym z perspektywy prokuratora prowadzącego sprawy gospodarcze (*Paweł Dacewicz*) / **503**
4. Przepadek korzyści pochodzącej z przestępstwa w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych (*Szczęśny T. Szymański*) / **518**
 - 4.1. Wprowadzenie / **518**
 - 4.2. Przesłanki orzekania przepadku korzyści majątkowej i zakres przestępstw, za które można go orzec / **518**
 - 4.3. Pojęcie korzyści majątkowej / **521**
 - 4.4. Orzekanie przepadku korzyści a zwrot korzyści osobie pokrzywdzonej / **526**

- 4.5. Brak korzyści pochodzącej z przestępstwa w majątku
sprawcy a możliwość orzeczenia przepadku / **529**
- 4.6. Obligatoryjność orzekania przepadku / **534**
- 4.7. Dopuszczalność uzupełniania wyroku postanowieniem
w przedmiocie orzeczenia przepadku / **536**
- 4.8. Podsumowanie / **537**

Bibliografia / **539**

Informacje o autorach / **557**

Wykaz skrótów

Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. WE/UE	Dziennik Urzędowy Wspólnoty Europejskiej/Unii Europejskiej
GIIF	Generalny Inspektor Informacji Finansowej
k.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
k.k. z 1932 r.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 60, poz. 571 z późn. zm.)
k.k. z 1969 r.	ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)
k.k.s.	ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 111, poz. 765 z późn. zm.)
k.k.w.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
k.p.k.	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
k.w.	ustawa z dnia 20 maja 1971 – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 46, poz. 275 z późn. zm.)
KZS	Krakowskie Zeszyty Sądowe
Mon. Prawn.	Monitor Prawniczy
o.p.	ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60 z późn. zm.)
OSA	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN(K)	Orzeczenia Sądu Najwyższego. Izba Karna
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa

OSNPG	Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiP	Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
u.o.p.z.	ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. Nr 197, poz. 1661 z późn. zm.)
u.p.d.o.f.	ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 51, poz. 307 z późn. zm.)
u.p.p.p.	ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 46, poz. 276 z późn. zm.)
ZUS	Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Wprowadzenie

Oddawana do rąk Czytelników monografia poświęcona została niezmienne aktualnemu i istotnemu problemowi, jakim niewątpliwie jest pozbawianie sprawców owoców ich przestępstwa. Jest to już od wielu lat problem stanowiący bolączkę wymiaru sprawiedliwości, ale też pobudzający do dyskusji opinię społeczną, która słusznie życzyłaby sobie, aby nikt nie wzbogacał się i nie pomnażał swojego majątku kosztem przestępstwa na szkodę innych osób, będących pokrzywdzonymi tym przestępstwem.

Systematyczny wzrost przestępczości, w wyniku której sprawcy uzyskują znaczne korzyści majątkowe, skłonił autorów do podjęcia trudu badawczego, którego celem jest ocena wprowadzonych do kodeksu karnego przez ustawodawcę rozwiązań pozbawiających sprawcę korzyści, a tym samym wskazujących na nieopłacalność przestępstwa. Są to z całą pewnością przewidziane w ustawach karnych instytucje przepadku przedmiotów i przepadku korzyści uzyskanych w wyniku czynu zabronionego. Mimo że ustawodawca zawarł regulacje tych instytucji w ustawie, ich praktyczne zastosowanie pozostawia wiele do życzenia, zwłaszcza pod względem efektywności. Powstaje pytanie, czy brak skuteczności jest wynikiem niedoskonałości legislacyjnych, czy też niewłaściwej praktyki wykorzystania tych instytucji na etapie postępowania przygotowawczego, sądowego bądź wykonawczego.

Odpowiedź na to pytanie można było uzyskać jedynie w wyniku przeprowadzenia wielopłaszczyznowych badań, które w pełni uzasadniał fakt, iż na tle obowiązującego stanu prawnego nie były dotychczas prowadzone. Punktem wyjścia była analiza obowiązującego stanu prawnego z uwzględnieniem poglądów doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz sądów apelacyjnych. W związku z funkcjonowaniem Polski w strukturach Unii Europejskiej należało także ustalić, czy polski model spełnia warunki przewidziane w standardach międzynarodowych, zarówno w płaszczyźnie

uniwersalnej, jak i regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem tej ostatniej. Biorąc pod uwagę niewątpliwie korzyści płynące z komparatystycznego podejścia do analizy dogmatycznoprawnej, celowe wydawało się odniesienie badań do rozwiązań przyjętych w wybranych państwach Europy Zachodniej i Wschodniej.

Analiza teoretyczna wymagała podbudowy empirycznej, czyli oceny wykorzystania istniejących instrumentów prawnych na etapie postępowania przygotowawczego, sądowego i wykonawczego. W tym celu dokonano badań własnych za pomocą kwestionariuszy ankiety, przeprowadzonych wśród przedstawicieli sądów i prokuratury. Dla każdej z grup respondentów przygotowano odrębny kwestionariusz, uwzględniający specyfikę wykonywania obu zawodów prawniczych.

Tak szeroko zakreślony obszar badawczy rzutował zarówno na dobór metod badawczych, jak i na skład zespołu badawczego, w którym znaleźli się przedstawiciele doktryny i praktyki, także spoza wymiaru sprawiedliwości, jednak z instytucji, do zadań których należy m.in. kontrola i informacja finansowa, kontrola skarbowa czy odzyskiwanie mienia o przestępczym pochodzeniu.

Opracowanie składa się z sześciu części, w których opisano przyjętą metodę badań, przepadek i konfiskatę mienia w ujęciu historycznym, pozabawianie sprawców owoców przestępstwa w standardach międzynarodowych – na płaszczyźnie uniwersalnej, regionalnej, unijnej oraz w wybranych państwach europejskich. Do analizy wybrano Rosję, Ukrainę, Litwę, Niemcy, Szwajcarię i Austrię. W dalszej kolejności dokonano analizy aktualnego stanu prawnego w zakresie przypadku przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa na tle kodyfikacji karnych z 1997 r. W tej części pracy poruszono aspekty materialne, procesowe i wykonawcze. Analizie poddano także pozakodeksowe regulacje w zakresie poszukiwania i zabezpieczania składników majątkowych podlegających przepadkowi. Istotną część pracy stanowią wyniki dokonanych badań własnych zawarte w ostatnim rozdziale niniejszej publikacji oraz rozważania praktyków reprezentujących organa ścigania i wymiar sprawiedliwości.

Monografia jest pokłosiem własnego projektu badawczego zatytułowanego: *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, o numerze rejestracyjnym N N110 104935, realizowanego w latach 2009–2011.

Rozdział I

Metodyka badań

(Wojciech Filipkowski, Ewa M. Guzik-Makaruk,
Katarzyna Laskowska, Grażyna B. Szczygieł, Elżbieta Zatyka)

1. Cel, przedmiot, zakres i znaczenie badań

Niniejsza publikacja prezentuje wyniki własnego projektu badawczego zatytułowanego: *Przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa*, o numerze rejestracyjnym N N110 104935, realizowanego w latach 2009–2011 na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, a sfinansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W ostatnim czasie obserwuje się dynamiczny wzrost przestępczości gospodarczej i działalności zorganizowanych grup przestępczych. Sprawcy przestępstw o charakterze gospodarczym i przestępstw popełnianych w zorganizowanych grupach uzyskują znaczne korzyści majątkowe kosztem Skarbu Państwa, osób fizycznych, prawnych oraz jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej¹.

Nie bez wpływu na taką sytuację pozostaje szybki rozwój gospodarki, wstąpienie Polski do Unii Europejskiej, otwarcie rynku czy swobodny przepływ osób i towarów. Wszystko to może stwarzać szerokie możliwości uzyskiwania dochodów z nielegalnych źródeł. Sprawcy przestępstw pozyskujący środki finansowe z tychże źródeł dążą do ich szybkiej legalizacji, co napotyka na coraz mniej barier w obrocie gospodarczym².

¹ Zob. raporty roczne Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji, dostępne na oficjalnej stronie KGP: http://cbs.policja.pl/portal/cbs/380/9890/Raporty_z_dzialalnosci.html.

² W. Filipkowski, G. Szczuciński, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy w Polsce – wybrane aspekty* (w:) E. Gruza (red.), *Wybrane aspekty zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu*, Warszawa 2010, s. 153 i n.

Dostrzegając istotność i skalę tego problemu, twórcy kodeksu karnego z 1997 r. wprowadzili do ustawodawstwa instrumenty, których zadaniem jest pozbawianie sprawców owoców przestępstw, rozumianych jako wszelkiego rodzaju przedmioty i korzyści pochodzące z czynów zabronionych³.

Opracowany projekt badawczy miał na celu ocenę skuteczności tych rozwiązań prawnych w płaszczyźnie postępowania przygotowawczego, sądowego i wykonawczego. Analizie zostały więc poddane takie instrumenty prawa karnego, jak:

- przepadek przedmiotów (art. 44 k.k.),
- przepadek przedmiotów jako środek zabezpieczający (art. 99 i 100 k.k.),
- przepadek korzyści (art. 45 k.k.),
- zwrot korzyści majątkowej na rzecz Skarbu Państwa (art. 52 k.k.),
- przepadek przedmiotów i korzyści pochodzących z przestępstwa prania pieniędzy (art. 299 § 7 k.k.),
- przepadek przedmiotów, korzyści majątkowych oraz ich równowartości (art. 8 ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary⁴).

Równocześnie celowe wydawało się przeanalizowanie rozwiązań prawnych regulujących tryb postępowania w zakresie orzekania zarówno na etapie przedsądowym, jak i postępowania sądowego, ze zwróceniem szczególnej uwagi na przepisy dotyczące:

- przeszukania i zatrzymania rzeczy (art. 217–236a k.p.k.),
- zabezpieczenia majątkowego (art. 291–294 k.p.k.),
- tymczasowego zajęcia mienia ruchomego (art. 295 k.p.k.),
- orzeczenia przepadku w razie niewykrycia sprawcy (art. 323 § 3 k.p.k.),
- zabezpieczenia majątkowego w oparciu o ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary.

Oceniając kompleksowo skuteczność wyżej wskazanych instytucji, nie można pominąć regulacji prawnych dotyczących wykonywania orzeczonych środków. W tym zakresie należy wskazać na wykonanie przepadku przedmiotów, równowartości takich przedmiotów, korzyści osiągniętych

³ *Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1997, s. 145–146.

⁴ Dz. U. Nr 197, poz. 1661 z późn. zm.

z przestępstwa czy równowartości takich korzyści, a zatem na regulacje zawarte w art. 187–195a k.k.w.

Tak wyznaczony obszar badawczy wymagał analizy poglądów przedstawicieli doktryny i stanowisk praktyki. Dla uzyskania pełnej oceny skuteczności rozwiązań ustawowych niezbędne było także przeprowadzenie badań empirycznych w zakresie funkcjonowania wyżej wskazanych instrumentów materialnego prawa karnego na etapie postępowania przygotowawczego, orzekania i wykonywania. Zważywszy na złożoność problemu, zamierzeniem twórców projektu nie było ograniczenie się tylko do płaszczyzny krajowej, ale także rozszerzenie pola badawczego na standardy międzynarodowe oraz ustawodawstwo wybranych państw. W dobie postępującej globalizacji wydawało się zasadne dokonanie analizy rozwiązań międzynarodowych (zarówno na płaszczyźnie uniwersalnej, jak i regionalnej). W przekonaniu autorów projektu celowe było również przeprowadzenie analizy prawnoporównawczej regulacji przyjętych w wybranych państwach Europy Wschodniej i Zachodniej. Zmierzano w ten sposób do ukazania różnorodności rozwiązań występujących zarówno w krajach należących do Unii Europejskiej, jak i pozostających poza tą strukturą.

Ponaddziesięcioletni okres obowiązywania kodeksu karnego, a w związku z tym pozostających w zakresie zainteresowania twórców niniejszego projektu wyżej wskazanych instytucji oraz dokonana w 2003 roku nowelizacja tego kodeksu, która wprowadziła istotne zmiany w płaszczyźnie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa, uzasadniały potrzebę oceny skuteczności tych rozwiązań.

Wyniki badań, w zamierzeniu autorów projektu, mają pozwolić na dokonanie oceny funkcjonowania instytucji od postępowania przygotowawczego do wykonania orzeczeń i wychwycenie nieprawidłowości na poszczególnych etapach postępowania.

Warto zaznaczyć, że głównym pokrzywdzonym przestępczością gospodarczą czy działalnością zorganizowanych grup przestępczych jest Skarb Państwa, który rokrocznie traci wiele milionów złotych w wyniku procederu przestępczego. Konkretnie oszacowanie strat oczywiście nie jest możliwe, jednak biorąc pod uwagę systematyczne doniesienia organów ścigania o rozbijaniu kolejnych grup, trudniących się nielegalnym obrotem alkoholem, wyrobami tytoniowymi, paliwami czy produkcją narkotyków i wynikłymi z tego tytułu stratami dla Skarbu Państwa, należy przypuszczać, że kwoty globalne są niebotyczne.

W ocenie autorów zrealizowany projekt ma znaczenie dla rozwoju systemu środków zwalczania przestępczości, przede wszystkim o charak-

terze gospodarczym i tej zorganizowanej. Wyniki badań ułatwiają ocenę obowiązujących rozwiązań oraz sformułowanie konkretnych wniosków dotyczących prawnej regulacji instytucji pozbawiających sprawców owoców przestępstwa w przepisach kodeksu karnego, kodeksu postępowania karnego, kodeksu karnego wykonawczego, kodeksu karnego skarbowego oraz ustaw okołokodeksowych. Pozwoli to również na ujednoczenie praktyki orzeczniczej, wypracowanie w płaszczyźnie kryminologicznej bardziej skutecznych instrumentów służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu przestępczości o charakterze gospodarczym i zorganizowanej.

Zważywszy że do tej pory nie były podejmowane badania w tym zakresie, projekt nie stanowił kontynuacji wcześniej prowadzonych prac, a co za tym idzie – posiada charakter nowatorski. Wprawdzie problematyka objęta projektem była do tej pory podejmowana, ale czyniono to sporadycznie i w wąskim zakresie. Po dokonanej w 2003 roku nowelizacji ukazało się kilka jedynie teoretycznych publikacji. W tej grupie na szczególną uwagę zasługują dwie następujące monografie: K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004 oraz J. Raglewski, *Materialnoprawna regulacja przypadku w polskim prawie karnym*, Kraków 2005. Należy także wspomnieć o wydanej niedawno publikacji, należącej do serii składającej się na System Prawa Karnego, w której przeanalizowano instytucję przypadku, a mianowicie: J. Raglewski, *Przepadek* (w:) M. Melezini (red.), *System Prawa Karnego*, t. 6, *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, Warszawa 2010, s. 617–687. Wprawdzie wskazane pozycje zawierają pogłębione, niemal wyczerpujące rozważania, jednak tylko w płaszczyźnie teoretycznej. Należało zatem zwrócić uwagę na brak opracowań empirycznych. Uznano, że wyniki projektu mogą wypełnić lukę w tym zakresie, zwłaszcza że badania zostały przeprowadzone na szeroką skalę. Objęły bowiem analizę dogmatyczną instytucji pozbawiania sprawców owoców przestępstwa oraz ocenę skuteczności ich funkcjonowania.

Wśród realizatorów projektu znaleźli się przedstawiciele doktryny szeroko pojętego prawa karnego (materialnego, procesowego, wykonawczego) oraz finansowego. Ponadto w projekcie wzięli udział przedstawiciele organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, z których nie wszyscy zajmują się na co dzień dogmatyką prawa karnego w płaszczyźnie naukowej, ale ciągle mają do czynienia z wykorzystywaniem analizowanych instytucji w praktyce szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości. Taki skład zespołu badawczego gwarantował konfrontację stanowisk teoretyków i praktyków. Wydaje się, że wielopłaszczyznowa wymiana poglądów

jest w stanie doprowadzić do wypracowania obiektywnych ocen i optymalnego modelu postępowania w celu skutecznego pozbawienia sprawców korzyści z przestępstw.

2. Metoda badań, techniki i narzędzia badawcze

W celu realizacji poszczególnych założeń projektu zostały wykorzystane metody badawcze właściwe dla nauk prawnych oraz kryminologii. Wybór metody badawczej, jak trafnie wskazał B. Hołyst, określony jest czynnikami natury naukowej i pozanaukowej, takimi jak czas i środki finansowe⁵. Stosowanie wielu metod poznawczych zogniskowanych na tych samych problemach badawczych pozwala na spojrzenie na nie z wielu punktów widzenia oraz weryfikację uzyskiwanych wyników. Tym samym osiągnięte wyniki badawcze są bardziej wiarygodne i obiektywne, a opierające się na nich postulaty adekwatne do rzeczywistości.

Pojęciu metody badań nadaje się w literaturze naukowej różnorakie znaczenie. Na wstępie od metody należy odróżnić metodologię, która jest nauką o logice, metodach, badaniach, procedurach badawczych, postępowaniu i typach wnioskowania, stosowanych w określonej dyscyplinie naukowej⁶. Metodę zaś można, za R.A. Podgórskim, określić jako czynności badawcze w nauce, powtarzalny i skuteczny sposób rozwiązywania ogólnego problemu badawczego, świadomie stosowany sposób postępowania, który zmierza do określonego celu w danych warunkach⁷. Tenże autor, przywołując określenie metody naukowej B.J.F. Lonergana jako „normatywnego wzorca powtarzających się i wzajemnie powiązanych czynności, które prowadzą do gromadzenia i postępu wyników nauki”, podkreśla, że nie wszystkie wzory czynności badawczych nazywamy metodami. Roz-

⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2001, s. 89.

⁶ R.A. Podgórski, *Metodologia badań socjologicznych. Kompendium wiedzy metodologicznej dla studentów*, Bydgoszcz–Olsztyn 2007, s. 14, s. 177 i n. W tejże pozycji odnajdziemy także określenie metody sformułowane przez A. Kamińskiego jako „zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, prowadzących do rozwiązania określonego problemu badawczego”.

⁷ Tamże, s. 56 i n. Z kolei J. Sztumski określił metodę jako system założeń i reguł pozwalających na takie uporządkowanie praktycznej lub teoretycznej działalności, aby można było osiągnąć cel, do jakiego się świadomie zmierza. J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice 1999, s. 41. Według J. Pietera metoda w sensie roboczym to racjonalna droga rozwiązania problemu już sprecyzowanego i uzasadnionego. J. Pieter, *Zarys metodologii pracy naukowej*, Warszawa 1975, s. 71.

różnia się bowiem metody, techniki i procedury badawcze, których rozgraniczenie przysparza jednak wielu trudności, zwłaszcza że, jak podkreślił R.A. Podgórski, techniki i procedury badawcze mogą być rozumiane jako elementy składowe metody w szerszym znaczeniu tego słowa. Przyjęto, że metoda badań naukowych w znaczeniu wąskim to czynności zmierzające do dotarcia do rzeczywistości, czyli gromadzenie materiałów naukowych odnoszących się do tych faktów. Techniki badawcze to system urządzeń i zabiegów stosowanych w badaniach naukowych, a procedury badawcze stanowią sposób posługiwania się technikami badawczymi, plan prowadzenia badań, kolejność poszczególnych czynności badawczych i ich wzajemne powiązania⁸. Natomiast narzędzia badawcze stanowią przedmioty służące do realizacji wybranych technik badawczych.

Problematyka zakreślona w ramach projektu badawczego rzutowała na wykorzystanie następujących metod badawczych: historyczno-porównawczej, dogmatycznej, prawnoporównawczej, metody badań ankietowych i analizy orzecznictwa sądowego.

Metoda historyczno-porównawcza pozwoliła na ukazanie ewolucji regulacji instrumentów umożliwiających pozbawienie sprawcy szeroko rozumianej korzyści z przestępstwa, w tym występującej w poprzednim stanie prawnym kary dodatkowej konfiskaty mienia.

Metoda dogmatyczna umożliwiła analizę aktów prawnych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych oraz wybranych państw. Przeanalizowano akty normatywne dotyczące systemów przeciwdziałania i zwalczania zjawisk będących przedmiotem zainteresowania w płaszczyźnie materialnej, procesowej i wykonawczej.

Metoda prawnoporównawcza (komparatystyczna) posłużyła przede wszystkim do porównania istniejących rozwiązań prawnych z zakresu prawa materialnego, procesowego i wykonawczego w Polsce z wybranymi krajami oraz ze standardami międzynarodowymi. Użycie tej metody pozwoli na ocenę polskich rozwiązań w kontekście obcych regulacji, co może zaowocować wypracowaniem propozycji adaptacji wybranych rozwiązań do warunków polskich.

Metoda badań empirycznych z wykorzystaniem ankiety jako narzędzia badawczego pozwoliła w relatywnie krótkim czasie zasięgnąć w miarę obiektywnych opinii wielu osób na zadany temat. W badaniach w ramach projektu posłużyła ona do uzyskania ocen praktyków organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, instytucji, których celem jest pozbawienie

⁸ R.A. Podgórski, *Metodologia...*, s. 55 i n.

sprawców owoców przestępstwa z perspektywy ich stosowania w postępowaniu przygotowawczym, sądowym i wykonawczym.

Z kolei u podstaw wyboru metody analizy orzecznictwa sądowego leżało założenie, że trudności wiążące się ze stosowaniem środka karnego w orzecznictwie sądów rejonowych i okręgowych z reguły znajdują swoje odbicie w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych. Zasadna jest zatem analiza judykatów Sądu Najwyższego oraz sądów apelacyjnych, dokonywana w celu ustalenia zagadnień stwarzających sądom trudności w stosowaniu konkretnych instytucji w praktyce.

W płaszczyźnie historycznej uznano za celowe skoncentrowanie się na następujących regulacjach prawnych: ustawodawstwie państw zaborczych, kodeksie karnym z 1932 r., kodeksie karnym z 1969 r. oraz najważniejszych dekretach z okresu PRL, przy czym zaprezentowano zarówno normatywne ujęcie przypadku, jak i konfiskaty mienia, jako instrumentów reakcji karnej wobec popełnienia przestępstwa.

W płaszczyźnie dogmatycznej zostały poddane analizie głównie przepisy kodeksu karnego, kodeksu postępowania karnego, kodeksu karnego wykonawczego, ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, a także ustawy o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowania terroryzmu.

W płaszczyźnie prawnoporównawczej została dokonana analiza rozwiązań przyjętych w wybranych państwach europejskich (Austria, Niemcy, Szwajcaria, Rosja, Ukraina, Litwa). Dla pełniejszego obrazu wydawało się zasadne ustalenie, czy i na ile określony przepisami polski model odpowiada standardom przede wszystkim europejskim, a zwłaszcza wynikającym z takich aktów, jak:

- protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (konwencji europejskiej) z dnia 20 marca 1952 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 z późn. zm.),
- Konwencja o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa, sporządzona w Strasburgu dnia 8 listopada 1990 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 46, poz. 394),
- Prawnokarna konwencja o korupcji, sporządzona w Strasburgu dnia 27 stycznia 1999 r. (ustawa o ratyfikacji: Dz. U. z 2002 r. Nr 126, poz. 1066),
- Konwencja Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu

- terroryzmu, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (ustawa o ratyfikacji: Dz. U. z 2006 r. Nr 237, poz. 1712),
- Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzona w Wiedniu dnia 20 grudnia 1988 r. (załącznik do Dz. U. z 1995 r. Nr 15, poz. 69),
 - Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu finansowania terroryzmu z dnia 9 grudnia 1999 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 263, poz. 2620),
 - Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158 z późn. zm.),
 - Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 31 października 2003 r. (ustawa o ratyfikacji: Dz. U. z 2006 r. Nr 126, poz. 873),
 - dyrektywa 2001/97/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 4 grudnia 2001 r. w sprawie zmiany dyrektywy Rady Wspólnot Europejskich z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie ochrony systemu finansowego przed wykorzystaniem go do celów prania pieniędzy (Dz. Urz. L 344 z 28.12.2001, s. 76),
 - dyrektywa 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu (Dz. Urz. L 309 z 25.11.2005, s. 15–36),
 - dyrektywa 91/308/EEC Rady Wspólnot Europejskich z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie ochrony systemu finansowego przed wykorzystaniem go do celów prania pieniędzy (Dz. Urz. L 166 z 28.06.1991, s. 77–83),
 - decyzja ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz. Urz. L 335 z 11.11.2004, s. 8–11),
 - decyzja ramowa Rady 2003/577/WSiSW z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie wykonania w Unii Europejskiej postanowień o zabezpieczeniu mienia i środków dowodowych (Dz. Urz. L 196 z 02.08.2003, s. 45–55),
 - decyzja ramowa Rady 2005/212/WSiSW z dnia 24 lutego 2005 r. w sprawie konfiskaty korzyści, narzędzi i mienia pochodzących z przestępstwa (Dz. Urz. L 68 z 15.03.2005, s. 49–51),
 - decyzja ramowa Rady 2001/500/WSiSW z dnia 26 czerwca 2001 r. w sprawie prania brudnych pieniędzy oraz identyfikacji, wykrywania,

zamrożenia, zajęcia i konfiskaty narzędzi oraz dochodów pochodzących z przestępstw (Dz. Urz. L 182 z 05.07.2001, s. 1–2),

- wspólne działanie 98/699/JHA z dnia 3 grudnia 1998 r. przyjęte przez Radę nt. prania pieniędzy (Dz. Urz. L 333 z 09.12.1998, s. 1).

Projekt badawczy przewidywał dwie części – teoretyczną i empiryczną. W części teoretycznej projektu została dokonana:

- analiza ustawodawstwa polskiego w kontekście historycznym;
- analiza obowiązującego ustawodawstwa, z uwzględnieniem poglądów doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz sądów apelacyjnych;
- analiza standardów w płaszczyźnie regionalnej i uniwersalnej;
- analiza ustawodawstwa wybranych państw europejskich.

Część empiryczna projektu objęła:

- analizę statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości w odniesieniu do art. 44 i 45 k.k. z lat 2005–2010. Przede wszystkim należy stwierdzić, że zgromadzone przez Ministerstwo Sprawiedliwości dane za lata poprzedzające 2005 rok są niespójne i nie odnoszą się do tego środka karnego, stąd nie można przeanalizować danych statystycznych na przestrzeni obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. z powodu braku danych za lata 1998–2004. Analizie został poddany materiał statystyczny opracowany przez Wydział Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości;
- badania ankietowe obejmujące prokuratorów prowadzących postępowania przygotowawcze oraz sędziów orzekających w sprawach karnych i karnoskarbowych na obszarze całego kraju;
- analizę orzecznictwa sądowego. Biorąc pod uwagę, że ustawowa regulacja dotycząca środka karnego określonego w art. 45 k.k. była już dwukrotnie nowelizowana, a w obecnym kształcie obowiązuje od 1 lipca 2003 r., to prawie ośmioletnie obowiązywanie powyższego przepisu w kształcie nadanym mu ustawą z dnia 13 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁹ skłania do dokonania oceny powyższej regulacji przez pryzmat stosowania jej przez sądy.

W celu zweryfikowania narzędzia badawczego (kwestionariusz badań ankietowych) zostały przeprowadzone badania pilotażowe na obszarze właściwości Sądu Apelacyjnego i Prokuratury Apelacyjnej w Białymstoku.

⁹ Dz. U. Nr 111, poz. 1061.

Założeniem przyjętym przez badaczy przystępujących do badań zaprezentowanych w niniejszej publikacji było dążenie do zagwarantowania reprezentatywności wyników. Warunkiem *sine qua non* uzyskania takiego rezultatu badawczego było prawidłowe skonstruowanie metody badań, ze szczególnym uwzględnieniem narzędzi badawczych oraz doboru próby badawczej – populacji poddanej badaniu. Zakres badań zdeterminował potrzebę wykorzystania różnych metod i technik badawczych. Na wstępie posłużono się metodą polegającą na analizie dostępnego piśmiennictwa. Pozwoliła ona na doprecyzowanie problemów badawczych.

Badania empiryczne powinny być poprzedzone studiami nad dotychczas prowadzonymi badaniami dotyczącymi analizowanego problemu, oczywiście pod warunkiem że badania takie były wcześniej podejmowane. Ustalono, że dotychczas nie prowadzono badań w tym zakresie.

Ostatecznie uznano, że w projekcie zostanie zastosowany sondaż diagnostyczny. Jest to jedna z podstawowych metod badawczych, stosowana nie tylko w socjologii, ale także w psychologii i pedagogice. Wyczerpującą definicję określającą metodę sondażu diagnostycznego podał T. Pilch, uznając, że sondaż diagnostyczny stanowi „sposób gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie niezlokalizowanych (...) w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje”¹⁰.

Skupiając się na metodzie badawczej, autorzy projektu rozważali wykorzystanie wywiadu, czyli rozmowy kierowanej, w której biorą udział co najmniej dwie osoby: prowadzący wywiad i respondent¹¹. Wywiad skategoryzowany zostałby wówczas przeprowadzony przez ankieterów według wcześniej przygotowanego kwestionariusza. Należy zauważyć, że korzystanie z usług ankieterów¹² w przypadku przeprowadzania badań na reprezentatywnej próbie jest szczególnie pomocne, gdyż musi on dotrzeć do każdej wybranej osoby¹³.

¹⁰ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995, s. 51.

¹¹ J. Sztumski, *Wstęp...*, s. 131.

¹² B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 194.

¹³ W. Filipkowski, G.B. Szczygieł, K. Laskowska, E.M. Guzik-Makaruk, E. Zatyka, *Poczucie bezpieczeństwa obywateli i jego zagrożenia (założenia badawcze)* (w:) L. Paprzycki, Z. Rau, *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu. Nowoczesne technologie i praca operacyjna*, Warszawa 2009, s. 351.

Wywiad prowadzony przez ankietera ma niewątpliwie wiele zalet¹⁴. W przypadku takiego wywiadu można uwzględnić indywidualne różnice wśród respondentów. Unika się także kłopotów z nienależytym wypełnieniem ankiety. Należy też zwrócić uwagę, iż podczas rozmowy ankieter ma możliwość oceny przejawu uczuć respondenta, a wywiad osobisty¹⁵ pozwala na elastyczne procedury zadawania pytań. Osoba prowadząca wywiad może wyjaśnić terminy budzące wątpliwości respondenta bądź przedstawić mu dodatkowe informacje. W trakcie wywiadu można także uzyskać dodatkowe odpowiedzi. Ankieter kontroluje, czy na wszystkie pytania zostały udzielone odpowiedzi. Skłania to znawców problematyki¹⁶ do sformułowania tezy, iż we właściwie zaplanowanych i przeprowadzonych badaniach powinno się uzyskać efektywność na poziomie co najmniej 80–85% pierwotnie zakładanej próby. W uzasadnieniu tej tezy zwrócono uwagę, iż respondenci mają większe opory przed odmową udziału w badaniu wobec ankietera niż przed wyrzuceniem kwestionariusza ankiety pocztowej. Należy zauważyć, że taki sposób zbierania informacji nie jest jednak pozbawiony wad¹⁷. Przede wszystkim wskazuje się na koszty. Są one tym większe, im większy jest obszar, po którym respondenci są rozrzućeni. Nie mniej istotnym mankamentem jest stroniczość osoby prowadzącej wywiad. Nie można także pominąć kwestii anonimowości, co może rzutować na odpowiedzi respondenta. Respondent nie jest anonimowy, bowiem został do badań wytypowany, odpowiada na pytania ankietera¹⁸.

Ostatecznie uznano, że ze względu na wysokie koszty przeprowadzania badań za pomocą wywiadu, ta technika badawcza nie będzie wykorzystana w toku badań empirycznych i zdecydowano się na przeprowadzenie badań za pomocą techniki ankietowania.

Jako narzędzie badawcze przewidziane do badań empirycznych obrano zatem kwestionariusz ankiety. Badanie zasadnicze wykonano za pomocą dwóch odrębnych kwestionariuszy ankiet, w których sondowano doświadczenia i opinie dwóch różnych grup respondentów: prokuratorów i sędziów.

Kwestionariusz to wykaz pytań, jakie stawia się respondentowi. Kwestionariusz ankiety to taki typ kwestionariusza, w którym zmienne intere-

¹⁴ J. Sztumski, *Wstęp...*, s. 142 i 143.

¹⁵ Ch. Frakfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badań w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 254.

¹⁶ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004, s. 290.

¹⁷ Ch. Frakfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody...*, s. 255.

¹⁸ W. Filipkowski, G.B. Szczygieł, K. Laskowska, E.M. Guzik-Makaruk, E. Zatyka, *Poczucie...*, s. 352.

sujące nas w danym studium zostały w pełni „przetłumaczone” na język odpowiednich pytań, pytania zaś opracowane w ten sposób, że treść ich nie wymaga dodatkowych komentarzy ze strony badacza, gdyż samo ich brzmienie wystarcza w zasadzie do otrzymania właściwej odpowiedzi od chętnego do współpracy respondenta. Zdecydowano się na ankiety anonimowe. Anonimowość sprzyja bardziej szczerym odpowiedziom respondentów niż wywiad prowadzony przez ankietera¹⁹, a to jest szczególnie istotne ze względu na problemy badawcze i populację badanych.

Do atutów ankiety pocztowej, poza anonimowością, należy zaliczyć również fakt, iż pozwala ona na przemyślenie odpowiedzi²⁰. Wylimitowane zostają błędy stroniczości, które mogą występować w przypadku prowadzenia wywiadu przez ankietera. Zaletę ankiety pocztowej stanowią również niskie koszty, co jest szczególnie istotne, gdy populacja objęta badaniami jest liczna. Ankieta pocztowa nie jest jednak pozbawiona wad²¹. Do najczęściej wskazywanych należy ostateczność odpowiedzi. W przypadku tego typu ankiety nie ma możliwości wyjaśnienia zawichości pytania, co może prowadzić do odpowiedzi obarczonych błędami. Można je w pewnym stopniu wylimitować poprzez proste pytania i jasno sprecyzowane instrukcje i objaśnienia. Ponadto tego rodzaju ankieta nie pozwala na ocenę zachowania niewerbalnego. Mogą przy tym powstać wątpliwości w kwestii, kto faktycznie wypełnił ankietę: czy osoba, do której ankieta była skierowana, czy też inna osoba, której adresat powierzył wypełnienie ankiety. W przypadku badań z wykorzystaniem ankiety pocztowej należy się liczyć także z tym, iż trudno jest uzyskać wysoki odsetek odpowiedzi. Przy tego typu ankiecie istotne jest właściwe sporządzenie listu towarzyszącego, w którym zostanie wyjaśniony cel badań oraz znajdzie się zapewnienie o całkowitej anonimowości²².

Opracowany przez zespół badawczy kwestionariusz ankiety zawierał pytania, które zostały tak sformułowane, by umożliwić dodatkowe komentarze. Zrezygnowano z całkowitej standaryzacji. Posłużono się trzema rodzajami pytań, a mianowicie: zamkniętymi, półotwartymi i otwartymi. Pytania zamknięte, zwane też skategoryzowanymi, są wygodne przede

¹⁹ Szerzej na ten temat: J. Lutyński, *Wywiad kwestionariuszowy a ankieta* (w:) *Wywiad kwestionariuszowy. Analiza teoretyczna i badania empiryczne. Wybór tekstów*, (red.) K. Lutyńska, B.P. Welland, Warszawa 1983, s. 59.

²⁰ Ch. Frakfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody...*, s. 242; J. Sztumski, *Wstęp...*, s. 142.

²¹ Ch. Frakfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody...*, s. 242 i 243.

²² W. Filipkowski, G.B. Szczygieł, K. Laskowska, E.M. Guzik-Makaruk, E. Zatyka, *Poczucie...*, s. 352.

wszystkim przy opracowywaniu zebranego materiału. Nie można pominąć, iż są one wygodne także dla respondenta, bowiem nie wymagają dłuższych wypowiedzi. Należy jednak podkreślić, że mogą one upraszczać rzeczywistość²³. Jedną z przyczyn stanowić może trudność w sformułowaniu wszystkich możliwych opcji wypowiedzi. Pytania otwarte także mają wady i zalety. Do zalet można zaliczyć to, iż pozwalają na spontaniczną odpowiedź. Wadą jest jednak to, iż respondenci niechętnie na takie pytania odpowiadają. Można wskazać przynajmniej trzy powody: odpowiedź wymaga przemyśleń, odpowiadający często mają trudności z pisemnym wyrażaniem myśli, udzielenie odpowiedzi pisemnej zajmuje dużo czasu²⁴.

Kwestionariusz ankiety będący podstawą przeprowadzonego badania populacji prokuratorów zawierał 28 pytań, w tym 23 pytania merytoryczne, 4 pytania osobopoznawcze, tzw. metryczkowe, oraz jedno pytanie mające ocenić przydatność osoby ankietowanej do dalszego etapu badań. Był to pewnego rodzaju punkt zaporowy, którego zadaniem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy w swojej praktyce zawodowej ankietowany prokurator prowadził postępowanie przygotowawcze, w którym istniały podstawy, aby zastosować: zabezpieczenie majątkowe, obligatoryjny przepadek przedmiotów, fakultatywny przepadek przedmiotów czy przepadek korzyści. Jeżeli na każde z pytań odpowiedź była negatywna, to proszono o zakończenie wypełniania ankiety, uznając, że dalsze jej wypełnianie jest bezprzedmiotowe z uwagi na brak osobistego doświadczenia w obszarze objętym badaniem.

Jak już wspomniano, ankieta miała konstrukcję kombinowaną, zawierała zarówno pytania zamknięte, jak i półotwarte, oba rodzaje z miejscem na swobodne uzasadnienie odpowiedzi. Pytania półotwarte zawierały propozycje odpowiedzi (tzw. pytania z wachlarzem odpowiedzi). Część pytań właściwych w kwestionariuszu miała charakter pytań zamkniętych, w których prezentowano respondentowi zbiór odpowiedzi, a jego zadaniem było wybranie tej, która najlepiej odzwierciedlała jego poglądy. Przeważały jednak pytania o charakterze półotwartym, co umożliwiała bardziej wszechstronne poznanie stanowiska respondenta, gwarantując mu możliwość pełnej wypowiedzi. Ze względu na treść w ankiecie występowały pytania o fakty oraz pytania o opinie.

Drugi z wykorzystanych kwestionariuszy posłużył do uzyskania wiedzy od populacji sędziów. Kwestionariusz zawierał 32 pytania, w tym 27 py-

²³ J. Sztumski, *Wstęp...*, s. 16.

²⁴ W. Filipkowski, G.B. Szczygieł, K. Laskowska, E.M. Guzik-Makaruk, E. Zatyka, *Poczucie...*, s. 352–353.

tań merytorycznych oraz 4 pytania osobopoznawcze. Także jedno z pytań posiadało charakter zaporowy. Sędziów zapytano, czy w swojej praktyce zawodowej stosowali: zabezpieczenie majątkowe, przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa, przepadek przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa, przepadek korzyści, przepadek udziału sprawcy we współwłasności, przepadek równowartości przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa, przepadek równowartości przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa lub przepadek w postępowaniu karnoskarbowym. Jeżeli na każde z pytań odpowiedź była negatywna, proszono sędziów o zakończenie wypełniania ankiety, uznając, że dalsze ankietowanie byłoby nieuzasadnione z punktu widzenia zakładanych rezultatów badawczych.

Pytania skonstruowane zostały w zasadzie w analogiczny sposób do pytań w kwestionariuszu przeznaczonym dla prokuratorów, co miało w założeniu ułatwić porównanie uzyskanych wyników.

Jak już wcześniej zasygnalizowano, przeprowadzono badania pilotażowe wśród sędziów i prokuratorów i w oparciu o zgłoszone uwagi dokonano korekty narzędzia badawczego, opracowując ostateczną wersję kwestionariusza ankiety. W grudniu 2009 roku rozpoczęto realizację badań empirycznych.

W styczniu 2010 roku rozesłano po dwie ankiety do każdej jednostki prokuratury na terenie kraju i, analogicznie, do każdego sądu. Ogółem rozesłano prawie 2000 ankiet do niemal 1000 jednostek z prośbą o wypełnienie i zwrot. Otrzymano 1874 ankiety, co wskazuje na bardzo wysoki poziom zwrotności, oscylujący wokół 94%.

3. Charakterystyka badanej populacji

Populacja to zbiór elementów (pełny) będący przedmiotem zainteresowania badacza. Natomiast próba to podzbiór populacji skompletowany za pomocą którejś z procedur losowych (skompletowany nietendencyjnie)²⁵. Punkt wyjścia do określenia populacji, która została poddana badaniu w trakcie realizacji projektu, stanowiło ustalenie, jakie podmioty – organa ochrony prawnej – posiadają uprawnienia w obszarze pozbawiania sprawców owoców przestępstwa. Ustalono, że są to funkcjonariusze prokuratury oraz sądy.

²⁵ B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 106.

Dbając o reprezentatywność i wiarygodność, badaniu powinni zostać poddani wszyscy funkcjonariusze tych instytucji. Ze względu na to, że w niniejszych badaniach istotna jest identyfikacja opinii podmiotów bezpośrednio zajmujących się pozbawianiem sprawców owoców przestępstwa, a zgodnie z poglądem R.A. Podgórskiego badacz może dobrać celowo próbę osób do badania²⁶, zrezygnowano z postulatu reprezentatywności grupy, kierując się względami merytorycznymi.

Zasięgnięto informacji w Departamencie Kadr Ministerstwa Sprawiedliwości odnośnie do liczby prokuratorów i sędziów zatrudnionych w wydziałach karnych. Na podstawie danych nadesłanych przez tenże departament kadr można było jedynie ustalić ogólną liczbę prokuratorów i ogólną liczbę sędziów, jednakże bez podziału na poszczególne jednostki w strukturze jednostek prokuratury i sądownictwa powszechnego. Wobec braku szczegółowych danych i niemożności wyłonienia proporcjonalnej próby badawczej zatrudnionych prokuratorów i sędziów względem ogólnej liczby zatrudnionych, podjęto decyzję, iż operatem badawczym, czyli wykazem jednostek wchodzących w skład populacji badawczej, nie będzie wykaz konkretnych prokuratorów i sędziów, lecz wykaz poszczególnych jednostek organizacyjnych prokuratury i sądownictwa.

Badaniami objęto dwie grupy respondentów: 1257 prokuratorów i 617 sędziów, czyli łącznie 1874 osoby. Dokonując ich charakterystyki, w kolejności przedstawiono podstawowe dane dotyczące głównie cech demograficzno-społeczno-zawodowych, takich jak: płeć, wiek, staż na stanowisku prokuratora/sędziego oraz aktualne miejsce pracy. Powyższe informacje przedstawiono zarówno w formie tabelarycznej, jak i opisowej.

Tabela 1. Płeć badanych

Płeć badanych	Liczba prokuratorów	% prokuratorów	Liczba sędziów	% sędziów
Kobieta	550	43,8	240	38,9
Mężczyzna	551	43,8	239	38,7
Razem ważnych odpowiedzi	1101	87,6	479	77,6
Brak danych	156	12,4	138	22,4
Ogółem	1257	100,0	617	100,0

Źródło: opracowanie własne

²⁶ R.A. Podgórski, *Metodologia...*, s. 205.

Jak wynika z tabeli 1, wśród badanych prokuratorów taką samą liczbę stanowiły kobiety (43,8%) i mężczyźni (43,8%). Podobnie, po równo pod względem płci, wśród badanych sędziów było 38,9% kobiet i 38,7% mężczyzn. W każdej z grup zawodowych część badanych nie podała swojej płci. W przypadku grupy sędziów odsetek ten wyniósł 22,4%, zaś w grupie prokuratorów – 12,4%.

Tabela 2. Wiek badanych

Wiek badanych	Liczba prokuratorów	% prokuratorów	Liczba sędziów	% sędziów
Do 30 lat	100	8,0	13	2,1
31 do 35 lat	370	29,4	190	30,8
36 do 40 lat	277	22,0	188	30,5
41 do 45 lat	171	13,6	98	15,9
46 do 50 lat	165	13,1	59	9,6
51 do 55 lat	103	8,2	38	6,2
56 do 60 lat	44	3,5	20	3,2
Powyżej 60 lat	11	0,9	9	1,5
Razem ważnych odpowiedzi	1241	98,7	615	99,7
Brak danych	16	1,3	2	0,3
Ogółem	1257	100,0	617	100,0

Źródło: opracowanie własne

Informacje zawarte w tabeli 2 wskazały, że wśród prokuratorów większość stanowili badani w wieku od 31 do 35 lat (29,4%), następnie od 36 do 40 lat (22,0%) oraz od 41 do 45 lat (13,6%). Podobny rozkład wieku badanych ukształtował się u sędziów. W tej grupie również większość stanowili badani w wieku od 31 do 35 lat (30,8%), następnie od 36 do 40 lat (30,5%) oraz od 41 do 45 lat (15,9%). Należy podkreślić, że w przypadku niewielkiego odsetka respondentów w obu grupach nie uzyskano odpowiedzi na pytanie dotyczące wieku.

Tabela 3. Staż pracy badanych na stanowisku prokuratora/sędziego

Staż pracy badanych na stanowisku prokuratora/sędziego	Liczba prokuratorów	% prokuratorów	Liczba sędziów	% sędziów
Do 5 lat	425	33,8	171	27,7
6 do 10 lat	220	17,5	167	27,1
11 do 15 lat	157	12,5	91	14,7
16 do 20 lat	147	11,7	43	7,0
21 do 25 lat	63	5,0	17	2,8
26 do 30 lat	45	3,6	16	2,6
31 do 35 lat	16	1,3	3	0,5
Powyżej 35 lat	8	0,6	3	0,5
Razem ważnych odpowiedzi	1081	86,0	511	82,8
Brak danych	176	14	106	17,2
Ogółem	1257	100,0	617	100,0

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3, zarówno w grupie badanych prokuratorów, jak i sędziów odsetek badanych maleje wraz z długością stażu. Oznacza to, że najwięcej jest badanych z krótkim stażem, a najmniej z długim. Wśród prokuratorów przeważa liczba badanych ze stażem do 5 lat (33,8%), a wśród sędziów – ze stażem do 5 lat i od 6 do 10 lat (po 27,1%).

Tabela 4. Aktualne miejsce pracy badanych

Aktualne miejsce pracy badanych	Liczba prokuratorów	% prokuratorów	Liczba sędziów	% sędziów
Prokuratura Rejonowa/Sąd Rejonowy	1145	91,1	476	77,1
Prokuratura Okręgowa/Sąd Okręgowy	108	8,6	120	19,4
Prokuratura Apelacyjna/Sąd Apelacyjny	0	0,0	18	2,9
Prokuratura Krajowa	1	0,1		
Razem ważnych odpowiedzi	1254	99,8	614	99,5
Brak danych	3	0,2	3	0,5
Ogółem	1257	100,0	617	100,0

Źródło: opracowanie własne

Dane zawarte w tabeli 4 wskazują, że zdecydowana większość badanych, zarówno prokuratorów (91,1%), jak i sędziów (77,1%) pracuje obecnie w Prokuraturze Rejonowej lub w Sądzie Rejonowym. Znacznie mniej osób jest zatrudnionych na szczeblu okręgowym prokuratury (8,6%) i sądu (19,4%). Najmniej badanych pracuje w Prokuraturze Krajowej (0,1%) i Sądzie Apelacyjnym (2,9%).

Tabela 5. Prowadzenie przez prokuratorów postępowań przygotowawczych, w których istniały podstawy do zastosowania przepadku

Czy w swojej praktyce zawodowej prowadził/ a Pan/i postępowanie przygotowawcze, w którym istniały podstawy, aby zastosować:	Liczba prokuratorów	% prokuratorów
– Zabezpieczenie majątkowe		
Tak	1228	97,7
Nie	27	2,1
Razem ważnych odpowiedzi	1255	99,8
Brak danych	2	0,2
Ogółem	1257	100,0
– Obligatoryjny przepadek przedmiotów		
Tak	1048	83,4
Nie	88	7,0
Razem ważnych odpowiedzi	1136	90,4
Brak danych	121	9,6
Ogółem	1257	100,0
– Fakultatywny przepadek przedmiotów		
Tak	1012	80,5
Nie	100	8,0
Razem ważnych odpowiedzi	1112	88,5
Brak danych	145	11,5
Ogółem	1257	100,0
– Przepadek korzyści		
Tak	824	65,6
Nie	239	19,0
Razem ważnych odpowiedzi	1063	84,6
Brak danych	194	15,4
Ogółem	1257	100,0

Źródło: opracowanie własne

Badani prokuratorzy w zdecydowanej większości prowadzili postępowania przygotowawcze, w których istniały podstawy, aby zastosować zabezpieczenie majątkowe (97,7%), obligatoryjny przepadek przedmiotów (83,4%), fakultatywny przepadek przedmiotów (80,5%) lub przepadek korzyści (65,6%).

Tabela 6. Stosowanie przez sędziów instytucji przepadku

Czy w swojej praktyce zawodowej zastosował/a Pan/i:	Liczba sędziów	% sędziów
– Zabezpieczenie majątkowe		
Tak	388	62,9
Nie	184	29,8
Razem ważnych odpowiedzi	572	92,7
Brak danych	45	7,3
Ogółem	617	100,0
– Przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa		
Tak	585	94,8
Nie	25	4,1
Razem ważnych odpowiedzi	610	98,9
Brak danych	7	1,1
Ogółem	617	100,0
– Przepadek przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa		
Tak	354	57,4
Nie	192	31,1
Razem ważnych odpowiedzi	546	88,5
Brak danych	71	11,5
Ogółem	617	100,0
– Przepadek korzyści		
Tak	362	58,7
Nie	179	29,0
Razem ważnych odpowiedzi	541	87,7
Brak danych	76	12,3
Ogółem	617	100,0

Czy w swojej praktyce zawodowej zastosował/a Pan/i:	Liczba sędziów	% sędziów
– Przepadek udziału sprawcy we współwłasności		
Tak	33	5,3
Nie	437	70,8
Razem ważnych odpowiedzi	470	76,2
Brak danych	147	23,8
Ogółem	617	100,0
– Przepadek równowartości przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa		
Tak	265	42,9
Nie	252	40,8
Razem ważnych odpowiedzi	517	83,8
Brak danych	100	16,2
Ogółem	617	100,0
– Przepadek równowartości przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa		
Tak	48	7,8
Nie	423	68,6
Razem ważnych odpowiedzi	471	76,3
Brak danych	146	23,7
Ogółem	617	100,0
– Przepadek w postępowaniu karnoskarbowym		
Tak	435	70,5
Nie	137	22,2
Razem ważnych odpowiedzi	572	92,7
Brak danych	45	7,3
Ogółem	617	100,0

Źródło: opracowanie własne

Badani sędziowie w swojej praktyce zawodowej najczęściej stosowali przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa (94,8%), przepadek w postępowaniu karnoskarbowym (70,5%), zabezpieczenie majątkowe (62,9%), przepadek korzyści (58,7%), przepadek przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa (57,4%), przepadek równowartości przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestęp-

stwa (42,9%). Najrzadziej stosowali przepadek równowartości przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa (7,8%) oraz przepadek udziału sprawcy we współwłasności (5,3%). Jednocześnie część respondentów nie odpowiedziała na tak postawione pytania. Największy odsetek braku odpowiedzi dotyczył przypadku udziału sprawcy we współwłasności (23,8%) oraz przypadku równowartości przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa (23,7%). Odsetek ten był najniższy w przypadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa (1,1%).

Można zauważyć, iż ponad 90% ankietowanych sędziów stosowało w swojej praktyce przepadek przedmiotów stanowiących *producta sceleris*. Natomiast w przypadku pozostałych rodzajów przedmiotów zdecydowanie mniej respondentów deklarowało stosowanie tego środka karnego. Na tej podstawie można wysnuć wnioski nie tylko o kompetencji respondentów do udzielania odpowiedzi na zawarte w ankiecie pytania, ale także o praktyce stosowania instytucji przypadku przedmiotów, korzyści lub równowartości.

Jak wynika z powyższych analiz, badani sędziowie i prokuratorzy w swojej praktyce zawodowej stosowali instytucję przypadku, byli zatem jak najbardziej kompetentni do udzielenia informacji na ten temat.

Rozdział II

Przepadek i konfiskata mienia w ujęciu historycznym (Elżbieta Zatyka)

1. Przepadek w świetle porządków prawnych państw zaborczych

W historycznym rozwoju polskiego prawa karnego funkcjonowały obok siebie dwa pojęcia dotyczące pozbawiania sprawców owoców (*producta sceleris*) i narzędzi przestępstwa (*instrumenta sceleris*): przepadek oraz konfiskata. Zarówno w ustawodawstwie (z wyjątkiem kodeksu karnego z 1932 r.), jak i w piśmiennictwie określenia te stosowane były zamiennie²⁷. Wyraźne rozróżnienie przepadku i konfiskaty nastąpiło dopiero na gruncie kodeksu karnego z 1969 r.

Pozbawienie sprawcy przestępstwa majątku (u jego datowanych na wiek XII początków) miało charakter kary dodatkowej, powiązanej z karą śmierci i proskrypcji²⁸. Istota kary konfiskaty polegała na przejęciu przez państwo całości lub części majątku skazanego. W kolejnych stuleciach konfiskata była już stosowana jako kara samoistna, aż do wieku XIX, kiedy to zaczęła przybierać postać przepadku poszczególnych przedmiotów stanowiących narzędzia lub owoce przestępstwa²⁹. Zastosowanie tego rodzaju reakcji karnoprawnej na popełnienie czynu zabronionego miało charakter prewencyjny i represyjny. Tendencja polegająca na eliminacji klasycznej postaci konfiskaty odnoszącej się do całości lub części majątku była rezultatem krytyki opartej na poglądzie, że kara ta w zbyt szerokim zakresie

²⁷ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004, s. 19; S. Śliwiński, *Prawo karne*, Warszawa 1946, s. 455.

²⁸ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 19.

²⁹ Tamże.

uderza w inne związane ze sprawcą osoby. Znalazła ona wyraz m.in. w obowiązujących na ziemiach polskich kodyfikacjach państw zaborczych³⁰.

Wśród porządków prawnych państw zaborczych najszerszy zasięg obowiązania na ziemiach polskich uzyskał rosyjski kodeks karny z 1903 r. (kodeks Tagancewa), który poza nielicznymi przepisami nigdy w całości nie wszedł w Rosji w życie³¹. Katalog kar zawarty w tym rosyjskim kodeksie karnym z 1903 r. został uchylony przez art. 3 przepisów przechodnich do kodeksu karnego, uchwalonych przez Tymczasową Radę Stanu Królestwa Polskiego, i zastąpiony katalogiem zawierającym następujące kary: karę śmierci, zamknięcie w ciężkiem³² więzieniu, zamknięcie w twierdzy, zamknięcie w więzieniu, osadzenie w areszcie i grzywnę. W kodeksie tym przewidziano również kary dodatkowe, które nie zostały wyliczone w sposób wyczerpujący, a mogły być stosowane w wypadkach przewidzianych w ustawie. Wśród kar tych nie został wymieniony przepadek rzeczy, jednakże dotyczące go uregulowanie znalazło się w kodeksie tuż po przepisach dotyczących kar dodatkowych. Z uwagi na fakt, że charakter przypadku nie został wyraźnie wskazany w ustawie, pojawiły się wątpliwości, czy stanowi on karę dodatkową, czy też swego rodzaju środek ochronny lub zabezpieczający³³.

W rosyjskim kodeksie karnym z 1903 r. przewidziano przepadek wszystkich przedmiotów objętych zakazem wyrobu, sprzedaży, posiadania lub przechowywania, pod warunkiem że należały one do sprawcy lub uczestnika³⁴. Drugą kategorię przedmiotów ulegających przypadkowi sta-

³⁰ W momencie odzyskania przez Polskę niepodległości moc obowiązującą na terytorium kraju miały następujące regulacje: rosyjski kodeks karny z 1903 r., kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 r., ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z 1852 r., węgierski kodeks karny z 1878 r.

³¹ Rosyjski kodeks karny z 1903 r. obowiązywał nie tylko na ziemiach zaboru rosyjskiego, ale od 1915 r. również na terenie okupacji niemieckiej. Na podstawie przepisów przechodnich do kodeksu karnego (Dz. Urz. Dep. Sprawiedl. Tymczasowej Rady Stanu Nr 1 z dnia 19 sierpnia 1917 r., poz. 6) kodeks ten uzyskał moc obowiązującą z dniem 1 września 1917 r. również na terytorium zaboru austriackiego. W. Makowski, *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego z dodaniem: przepisów przechodnich i ustaw, zmieniających i uzupełniających postanowienia karne kodeksu; odpowiednich przepisów Kodeksu Karnego Niemieckiego i Ustawy Karnej Austriackiej, obowiązujących w pozostałych dzielnicach Rzplitej oraz Komentarza i orzeczeń sądu najwyższego*, t. I, *Część ogólna*, Warszawa 1921, s. 12.

³² Pisownia oryginalna.

³³ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 22.

³⁴ Art. 36 k.k. z 1903 r. stanowił: „Przedmioty, które ustawa zabrania wyrabiać, sprzedawać, rozpowszechniać, mieć przy sobie lub przechowywać ulegną odebraniu, a o ile ustawa nie przewiduje dla tych przedmiotów przeznaczenia specjalnego, ulegną one zniszczeniu lub przelaniu do Skarbu, jeżeli należą do sprawcy lub uczestnika. Pieniądże osiągnięte ze

nowiły rzeczy, które służyły do popełnienia przestępstw, i inne przedmioty, o ile wynikało to z ustawy. W świetle pierwotnego brzmienia regulacji, wartości majątkowe uzyskane z przypadku przechodziły na rzecz Królewsko-Polskiego Zarządu Wymiaru Sprawiedliwości, a od 1921 roku – na rzecz Skarbu Państwa.

Na podstawie art. 38 kodeksu Tagancewa przepadek mógł zostać orzeczony również tytułem środka zabezpieczającego w wypadkach uniewinnienia oskarżonego lub zwolnienia go od kary oraz w razie umorzenia lub wstrzymania dochodzenia karnego. Jak podkreślał W. Makowski, konfiskata miała „samodzielny charakter profilaktyczny, zabezpieczający” i w tym charakterze była środkiem obiektywnym, niezależnym od subiektywnej winy sprawcy i jej oceny karnej³⁵.

W świetle obowiązującej na ziemiach zaboru austriackiego ustawy karnej o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z 1852 r. przepadek stanowił karę za występki i wykroczenia, łączoną z aresztem lub grzywną, i obejmował „towary, rzeczy sprzedane i narzędzia”³⁶. W ustawie przewidziano szczególną regulację odnośnie do przypadku podarunku lub jego równowartości za zbrodnie łapownictwa i nakłonienia do nadużycia władzy urzędowej. Podlegające przypadkowi przedmioty przechodziły na własność Skarbu Państwa, zasilając domy poprawy, domy pracy przymusowej i zakłady wychowawcze³⁷.

Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 r. przewidywał przepadek przedmiotów będących wytworem zbrodni lub występku z winy umyślnej lub narzędzi, które były użyte lub przeznaczone do spełnienia takich przestępstw, pod warunkiem że stanowiły własność sprawcy lub uczestnika³⁸. Przepis § 40 kodeksu stanowił, że: „Przedmioty już to z rozmyślnej zbrodni lub występku pochodzące, już to do popełnienia takich czy-

sprzedaży przelanych do Skarbu przedmiotów będą użyte na urządzenie miejsc zamknięcia. W ten sam sposób ulegną odebraniu, zniszczeniu lub przelaniu do Skarbu: 1. przedmioty, które były przeznaczone lub służyły do spełnienia przestępstw, w wypadkach, gdy odebranie tych przedmiotów zostało specjalnie przewidziane w ustawie, w innych zaś wypadkach – według uznania sądu, i 2. inne przedmioty, szczególnie w ustawie wymienione”. W. Makowski, *Kodeks...*, s. 128.

³⁵ Tamże, s. 130.

³⁶ J. Przeworski (tłum. i opr.), *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 r.*, Warszawa 1924.

³⁷ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 21.

³⁸ Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r. z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami po rok 1918 wraz z ustawą wprowadzającą do kodeksu karnego dla związku północno-niemieckiego (rzeszy niemieckiej) z dnia 31 maja 1870 r., przekład urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej, Poznań 1920.

nów użyte lub przeznaczone, mogą ulec konfiskacie, jeśli do sprawcy lub uczestnika należą. Konfiskatę należy orzec w wyroku³⁹. Na podstawie § 41 kodeksu zniszczeniu w całości lub odpowiedniej części ulegały pisma, wizerunki lub inne utwory drukowane o treści przestępnej oraz wszystkie płyty i formy służące do ich wykonywania³⁹. W § 42 kodeksu przewidziano możliwość orzeczenia konfiskaty obu powyższych kategorii przedmiotów jako „samoistnego przedmiotu orzeczenia”, jeśli „niepodobna ścigać lub skazać pewnej określonej osoby”.

2. Przepadek i konfiskata w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości przyniosło ze sobą konieczność unifikacji systemu prawa. Pierwszą polską dwudziestowieczną kodyfikacją karną stał się kodeks karny z 1932 r., nazywany nierzadko kodeksem Makarewicza, z uwagi na wniesiony przez niego, jako Prezesa Sekcji Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej, wkład w opracowanie założeń kodeksu⁴⁰. Do momentu wejścia kodeksu w życie instytucja przepadku obecna była w kilku aktach prawnych, regulujących szczególnie, wyspecjalizowana problematykę. Wymienić należy dekret z dnia 8 lutego 1919 r. o miarach⁴¹, rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych⁴², rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o dozorze nad artykułami żywności i przedmiotami użytku⁴³.

³⁹ Przepis ten stanowił: „Jeżeli treść jakiego pisma, wizerunku lub odtworzeń jest karalna, tedy wyrokiem należy wyrzec, iż wszystkie egzemplarze, tudzież płyty i formy do ich wytworzenia służące, mają być uczynione nieprzydatnymi. Przepis ten atoli odnosi się tylko do egzemplarzy, będących w posiadaniu autora, drukarza, wydawcy, nakładcy lub księgarza, jakoteż do egzemplarzy na widok publiczny wystawionych albo publicznie na sprzedaż zaofiarowanych. Jeżeli tylko pewna część pisma, wizerunku lub odtworzeń jest karalna, wówczas w razie niemożności wyodrębnienia orzec należy, iż mają być uczynione nieprzydatnymi tylko miejsca karalne, oraz ta część płyt i form, gdzie owe miejsca się znajdują [pisownia oryginalna]”.

⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 60, poz. 571 z późn. zm.). Zespół opracowujący projekt tworzyli J. Makarewicz, W. Makowski, E. St. Rapaport, F. Falkiewicz, Z. Marek, A. Mogilnicki, W. Prądzyński, St. Śliwiński. O pracach komisji zob. m.in. K. Opalek, W. Wolter, *Nauka filozofii prawa i prawa karnego w Polsce*, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Zakopane 1948, s. 27–28.

⁴¹ Tekst jedn.: Dz. U. z 1928 r. Nr 72, poz. 661 z późn. zm. (art. 24).

⁴² Dz. U. Nr 39, poz. 384 z późn. zm.

⁴³ Dz. U. Nr 36, poz. 343 z późn. zm. (art. 40).

System sankcji karnych w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r. obejmował kary zasadnicze i kary dodatkowe. Katalog kar zasadniczych ujęty w art. 37 k.k. z 1932 r. miał charakter enumeratywny i obejmował: karę śmierci, więzienie, areszt oraz grzywnę. Kary dodatkowe zostały w wyliczone w art. 44 k.k. z 1932 r. Stanowiły je: utrata praw publicznych, utrata obywatelskich praw honorowych, utrata prawa wykonywania zawodu, utrata praw rodzicielskich lub opiekuńczych, **przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi** oraz ogłoszenie wyroku w pismach. Kary dodatkowe, z wyjątkiem przepadku, miały charakter niemajątkowy. Kary zasadnicze mogły być orzekane jako samoistna reakcja karna na przestępstwo, natomiast kary dodatkowe jedynie obok kar zasadniczych, jako ich dopełnienie. Sąd mógł orzec jednocześnie wszystkie kary dodatkowe wymienione w art. 44 k.k. z 1932 r., o ile zachodziły po temu konieczne warunki i o ile, ze względu na indywidualne cechy danego wypadku, uznał to za celowe⁴⁴. Obok kar zasadniczych i dodatkowych reakcją karną na popełnienie przestępstwa tworzyły tzw. skutki skazania (skutki zasądzenia), które wypływały z wyroku automatycznie, z mocy samego prawa, a nie z mocy orzeczenia sędziowskiego (nie występowały one jednak w obrębie kodeksu karnego z 1932 r., a w ustawach szczególnych)⁴⁵. Uznanie określonej dolegliwości za karę zasadniczą, dodatkową lub skutek skazania opierało się na kryterium formalnym wyrażonym w decyzji ustawodawcy⁴⁶.

Oparty na założeniach szkoły socjologicznej kodeks karny z 1932 r. miał w płaszczyźnie reakcji na czyn zabroniony charakter dwutorowy. Obok kar zasadniczych i dodatkowych, funkcjonowały w nim środki zabezpieczające, wśród których znajdował się przepadek przedmiotów. W ówczesnym orzecznictwie wskazano, iż wyliczenie kar dodatkowych (w art. 44) i środków zabezpieczających (w art. 79–85 k.k. z 1932 r.) nie wyłączało zastosowania innych jeszcze postaci kar i środków zabezpieczających przewidzianych w ustawach szczególnych⁴⁷.

W kodeksowym katalogu kar nie występowała kara konfiskaty majątku lub jego części, jednakże w ówczesnym piśmiennictwie, a także w ustawach

⁴⁴ M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1958, s. 89.

⁴⁵ St. Śliwiński, *Prawo...*, s. 454. Jako przykłady skutków skazania można wskazać czasowe wykluczenie ze służby wojskowej, pozbawienie prawa do studiów w szkołach akademickich.

⁴⁶ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1935, s. 145. Zdaniem tego autora ta sama dolegliwość w różnych ustawach, a nawet w tej samej ustawie, mogła być raz karą zasadniczą, raz karą dodatkową, a raz skutkiem zasądzenia.

⁴⁷ Wyrok SN z dnia 4 lutego 1936 r., II K 1936/35, OSN(K) 1936, nr 8, poz. 310.

szczególnych, karę dodatkową przepadku przedmiotów majątkowych i narzędzi nazywano zamiennie konfiskatą lub też konfiskatą częściową⁴⁸.

Przepadek przedmiotów majątkowych i narzędzi, w świetle rozwiązań kodeksowych, był karą dodatkową o charakterze fakultatywnym. W świetle art. 50 k.k. z 1932 r. przepadek dotyczył zarówno owoców przestępstwa w postaci przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa, jak i narzędzi, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa. Możliwe było więc orzeczenie przepadku przedmiotów majątkowych zakupionych za pieniądze uzyskane z kradzieży albo też za pieniądze uzyskane przez sprzedaż przedmiotów skradzionych⁴⁹. Za narzędzia popełnienia przestępstwa uznawano środki służące do dokonania lub przynajmniej usiłowania tego przestępstwa, które było przedmiotem osądzenia⁵⁰. Regulacja art. 50 k.k. z 1932 r. nie dotyczyła narzędzi, które były jedynie zdadne do popełnienia przestępstwa, ale nie służyły i nie były przeznaczone do jego popełnienia⁵¹.

Ponieważ przepadek stanowił karę dodatkową, nie mógł być orzeczony samodzielnie, gdy nie wymierzono kary zasadniczej, np. w razie uwolnienia od kary (np. na podstawie art. 142 k.k. z 1932 r.). W sytuacji uwolnienia od kary przepadek mógł być orzeczony jedynie na podstawie art. 85 k.k. z 1932 r., tytułem środka zabezpieczającego.

Zgodnie z § 2 art. 50 k.k. z 1932 r., jeżeli przedmioty nie stanowiły własności sprawcy, to ich przepadek następował tylko w przypadkach wskazanych w ustawie. Przypadek taki w kodeksie stanowił przepadek pieniędzy, papierów i znaków wartościowych, które zostały podrobione lub przerobione, albo z których usunięto znaki umorzenia, oraz podrobionych lub przerobionych narzędzi mierniczych, jak również środków technicznych służących lub przeznaczonych do takiego podrobienia lub przerobienia (art. 186 k.k. z 1932 r.). Wyjątki występowały również w ustawach szczególnych, np. konfiskata broni i narzędzi łowieckich, choćby należały do osoby trzeciej⁵². Warto nadmienić, iż w świetle ówczesnego prawa karnego skarbowego obligatoryjnego przepadku przedmiotów, które nie stano-

⁴⁸ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 24. Karę o nazwie „konfiskata” znała np. ustawa z dnia 23 czerwca 1939 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej w przypadku zbiegostwa do nieprzyjaciela lub za granicę kraju (Dz. U. Nr 57, poz. 367 z późn. zm.).

⁴⁹ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 154.

⁵⁰ Tamże, s. 155.

⁵¹ Orzeczenie SN z dnia 24 września 1936 r., I K 489/36, OSN(K) 1937, nr 7, poz. 65.

⁵² Art. 83 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 3 grudnia 1927 r. o prawie łowieckim (Dz. U. Nr 110, poz. 934 z późn. zm.).

wiły własności sprawcy, nie orzekało się, gdy wystąpiły słuszne roszczenia interwenienta. Sąd orzekał wówczas o ściągnięciu równowartości⁵³. Orzeczenie przepadku przedmiotów, które nie należały do sprawcy, miało charakter profilaktyczny, co zbliżało w tej sytuacji tę karę dodatkową do środka zabezpieczającego. W taki właśnie sposób funkcję normy wyrażonej w art. 50 § 2 k.k. z 1932 r. postrzegali J. Makarewicz, pisząc: „przepadek przedmiotów nie należących do sprawcy (zasądzonego) nie stanowi kary dodatkowej, gdyż przepadek nie dotyka mienia osoby zasądzonej, jest to swoisty środek zabezpieczający na wzór art. 85 k.k., albo też akt czysto administracyjny z dziedziny postępowania karnego”⁵⁴.

W myśl art. 50 § 3 k.k. z 1932 r. odebrane przedmioty majątkowe były „przelewane” do Skarbu Państwa i przeznaczane na potrzeby zakładów karnych, poprawczych i zabezpieczających, chyba że ustawy lub umowy międzynarodowe zawierały odmienne uregulowania. Przejęcie własności przedmiotu przez Skarb Państwa następowało z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia⁵⁵.

W okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r. w orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawił się problem orzekania przepadku rzeczy stanowiących dowody rzeczowe. Stwierdzono, że wprawdzie art. 44 lit. e oraz art. 50 k.k. z 1932 r. jednoznacznie wskazują, że każde orzeczenie o przepadku przedmiotów majątkowych oraz narzędzi stanowiących przedmiot przestępstwa stanowi istotnie karę dodatkową, która powinna być orzeczona w wyroku, to przepis specjalny ujęty w art. 330 ust. 1 k.p.k. z 1932 r. zezwala sądowni na orzekanie o dowodach rzeczowych – o ile tego nie uczynił w wyroku – także w postaci postanowienia wydanego na posiedzeniu niejawnym. Zastosowanie tego przepisu uzasadnione było zwłaszcza w sytuacji, gdy z okoliczności sprawy wynikało, że ulegające przepadkowi przedmioty majątkowe były przedmiotem przestępstwa i jednocześnie stanowiły dowód rzeczowy w sprawie, przy czym co do własności tego dowodu nie wyłaniały się żadne wątpliwości⁵⁶.

Przepadek jako środek zabezpieczający mógł zostać orzeczony na podstawie art. 85 k.k. z 1932 r. wobec sprawcy czynu zabronionego pod groźbą kary, który został uznany za nieodpowiedzialnego lub nieulegają-

⁵³ Dekret Prezydenta RP z dnia 3 listopada 1936 r. – Prawo karne skarbowe (Dz. U. Nr 84, poz. 581 z późn. zm.).

⁵⁴ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 155.

⁵⁵ St. Śliwiński, *Prawo karne...*, s. 464.

⁵⁶ Zob. wyrok SN z dnia 28 lipca 1960 r., V K 595/60, OSNCK 1961, nr 2, poz. 23 oraz wyrok SN z dnia 1 grudnia 1960 r., V K 790/60, OSNPG 1961, nr 3, poz. 52.

cego karze, albo jeżeli postępowanie umorzono. Był to środek zabezpieczający o charakterze prewencyjno-administracyjnym⁵⁷. W świetle wypowiedzi Sądu Najwyższego przepadek mógł być orzeczony tytułem środka zabezpieczającego, kiedy nie mógł być skazany sprawca czynu zabronionego przez ustawę karną z powodu nieodpowiedzialności ze względu na niedojrzały wiek lub nienormalność stanu psychicznego bądź z powodu zwolnienia go od odpowiedzialności ze względu na okoliczności zaszłe po popełnieniu przestępstwa (w szczególności przedawnienie ścigania lub wyrokowania albo czynny żal), bądź też z powodu niektórych przyczyn przewidzianych w prawie procesowym⁵⁸. Przepis art. 85 k.k. z 1932 r. nie znajdował zastosowania w sytuacjach, w których zachowanie się sprawcy czynu zabronionego pozbawione było cech bezprawności, np. w przypadku działania w obronie koniecznej.

Stosowanie przepadku przedmiotów majątkowych i narzędzi przy wykroczeniach możliwe było tylko w przypadkach wskazanych w przepisach prawa o wykroczeniach (np. art. 21, art. 40, art. 50)⁵⁹.

Zarówno w okresie międzywojennym, jak i powojennym, pozbawianie sprawców przestępstw narzędzi popełnienia przestępstwa i przedmiotów pochodzących z przestępstwa występowało, obok kodeksu karnego z 1932 r., w różnorodnych postaciach w wielu aktach prawnych. Charakter przepadku jako kary dodatkowej budził w doktrynie wątpliwości.

Pod koniec lat 30. ubiegłego stulecia w polskim pozakodeksowym prawie karnym pojawiły się kary majątkowe, które polegały na pozbawieniu sprawcy nie poszczególnych przedmiotów, lecz całości lub części majątku. Szczególna kara dodatkowa **przepadku majątku** została przewidziana w ustawie z dnia 23 czerwca 1939 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej w przypadku zbiegostwa do nieprzyjaciela lub poza granice Państwa w razie opuszczenia przez sprawcę granic Państwa lub pozostawania poza granicami lub uniemożliwienia doręczenia sprawcy karty powołania. Przepadek majątku obejmował utratę mienia nieruchomości, ruchomego, wiarygodności oraz wszelkich praw majątkowych, z wyjątkiem przedmiotów niepodlegających egzekucji sądowej, i przechodził na własność Skarbu Państwa z przeznaczeniem na Fundusz Obrony Narodowej⁶⁰.

⁵⁷ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 194.

⁵⁸ Uchwała SN z dnia 15 września 1961 r., VI KO 3/59, OSNKW 1962, z. 1, poz. 1.

⁵⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Prawo o wykroczeniach (Dz. U. Nr 60, poz. 572 z późn. zm.), zob. wyrok SN z dnia 9 sierpnia 1934 r., II K 710/34, OSN(K) 1935, nr 2, poz. 51.

⁶⁰ St. Śliwiński, *Prawo...*, s. 465.

W okresie powojennym, pomimo zachowania mocy obowiązującej kodeksu karnego z 1932 r., prawo karne uległo głębokim przeobrażeniom, również w zakresie majątkowych konsekwencji popełnienia przestępstwa. Wiele wydanych w latach 40. XX wieku dekretów przewidywało karę polegającą na pozbawieniu sprawcy całego mienia (a więc treściowo odpowiadającą konfiskacie), nazywaną **przepadkiem mienia**. Wystąpiła ona w dekrecie z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców narodu polskiego (tzw. dekret sierpniowy)⁶¹, dekrecie z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego⁶², dekrecie z dnia 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej⁶³, dekrecie z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (tzw. mały kodeks karny, dalej m.k.k.)⁶⁴, dekrecie z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowanie od narodowości w czasie wojny 1939 r.⁶⁵, dekrecie z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa⁶⁶. Uregulowania te miały bardzo represyjny charakter i stanowiły instrument służący władzy ludowej do realizacji określonych celów politycznych i gospodarczych⁶⁷. Stosowanie tej kary wykorzystywane było jako narzędzie ekonomicznego osłabienia klasy średniej⁶⁸. W świetle małego kodeksu karnego, w razie wymierzenia kary śmierci lub dożywotniego więzienia oraz w razie skazania z art. 1 § 3 i art. 16 § 1 m.k.k., obowiązkowe było orzeczenie przepadku całego majątku. W razie wymierzenia kary więzienia orzeczenie przepadku było fakultatywne i od uznania sędziego zależało, czy przepadek obejmie całość majątku, czy określony przedmiot majątkowy⁶⁹. W dniu 22 października 1947 r. wydano dekret o przepadku majątku⁷⁰.

⁶¹ Tekst jedn.: Dz. U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377 z późn. zm. Skazanie za jakiegokolwiek przestępstwo określone w tym dekrecie pociągało za sobą obligatoryjny przepadek całego mienia sprawcy.

⁶² Dz. U. Nr 6, poz. 27 z późn. zm.

⁶³ Dz. U. Nr 9, poz. 49 z późn. zm.

⁶⁴ Dz. U. Nr 30, poz. 192 z późn. zm.

⁶⁵ Dz. U. Nr 41, poz. 237 z późn. zm.

⁶⁶ Dz. U. Nr 53, poz. 300.

⁶⁷ Zob. M. Melezini, *Punitywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, s. 62 i n.

⁶⁸ I. Rzeplińska, *Polityka stosowania kary konfiskaty mienia w PRL*, Archiwum Kryminologii 1992, t. XVIII, s. 148.

⁶⁹ Zob. J. Bafia, L. Hochberg, M. Siewierski, *Ustawy karne PRL. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 83.

⁷⁰ Dz. U. Nr 65, poz. 390 z późn. zm.

Od początków prawa karnego w PRL uwidoczniła się tendencja do zróżnicowania ochrony mienia społecznego i prywatnego, która wyraża się m.in. w szerokich możliwościach orzeczenia konfiskaty wobec sprawców czynów atakujących mienie społeczne. Początek lat 50. ubiegłego wieku przyniósł dalsze rozszerzenie zakresu pozbawiania sprawców majątku, zawarte m. in. w dekretach z dnia 4 marca 1953 r. o wzmoczeniu walki z produkcją złej jakości, o ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym, ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami oraz o wzmoczeniu ochrony własności społecznej⁷¹.

Kolejnym aktem prawnym przejawiającym tendencję zaostrzenia represji karnej, w którym przewidziano karę konfiskaty, była ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmoczeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa⁷². W świetle tej ustawy sąd orzekał jako karę dodatkową przepadek majątku w całości lub w części, w wypadku gdy wyrządzona z winy sprawcy szkoda w mieniu społecznym przekraczała 50 000 zł, a przestępstwo zostało popełnione z chęci zysku. Jeżeli szkoda w mieniu społecznym była mniejsza, to orzeczenie przepadku majątku w całości lub w części miało charakter fakultatywny. Nowy model ochrony mienia społecznego został wprowadzony ustawą z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej (tzw. ustawa czerwcowa)⁷³. Zadaniem obu powyższych ustaw była intensyfikacja ochrony mienia społecznego. W latach 40. i 50. ubiegłego wieku orzekano kary konfiskaty głównie wobec dwóch kategorii osób: przeciwników politycznych władzy ludowej oraz sprawców faszystowsko-hitlerowskich zbrodni i odstępstwa od narodowości polskiej w czasie wojny⁷⁴.

3. Przepadek i konfiskata w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1969 r.

W kodeksie karnym z 1969 r., analogicznie do kodeksu karnego z 1932 r., ustawodawca wyróżnił dwa rodzaje sankcji karnych: kary zasadnicze i kary dodatkowe. Katalog kar zasadniczych, zawarty w art. 30 k.k. z 1969 r., uległ zmianie w stosunku do poprzednio obowiązującej kodyfikacji. W § 1 tegoż przepisu wymieniono jako kary zasadnicze: pozbawie-

⁷¹ Dz. U. Nr 16, poz. 63, 64; Dz. U. Nr 17, poz. 68, 69.

⁷² Dz. U. Nr 4, poz. 11 z późn. zm.

⁷³ Dz. U. 36, poz. 228 z późn. zm.

⁷⁴ I. Rzeplińska, *Polityka...*, s. 157.

nie wolności, ograniczenie wolności oraz grzywnę. Natomiast w § 2 art. 30 k.k. z 1969 r. ujęto karę śmierci, jako karę zasadniczą o charakterze wyjątkowym, przewidzianą za najcięższe zbrodnie. Zgodnie z art. 30 § 3 k.k. z 1969 r. za przestępstwo zagrożone karą śmierci oraz w innych przewidzianych w ustawie wypadkach sąd mógł orzec karę zasadniczą dożywotniego pozbawienia wolności albo 25 lat pozbawienia wolności. Katalog kar dodatkowych w swoim pierwotnym brzmieniu obejmował siedem rodzajów kar: pozbawienie praw publicznych, pozbawienie praw rodzicielskich lub opiekuńczych, zakaz zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów, **konfiskatę mienia**⁷⁵, **przepadek rzeczy**, podanie wyroku do publicznej wiadomości w szczególny sposób. Ponadto wobec żołnierzy możliwe było orzeczenie degradacji i obniżenia stopnia wojskowego.

Podobnie jak na gruncie poprzednio obowiązującej kodyfikacji, kodeksowe wyliczenie kar dodatkowych nie wyłączało możliwości orzeczenia innego rodzaju kary dodatkowej, jeżeli jej zastosowanie przewidywała ustawa szczególna⁷⁶. Sąd mógł orzec jednocześnie dwie lub więcej kar dodatkowych, jeżeli zachodziły przesłanki ich zastosowania. Orzeczeniu wobec sprawcy przestępstwa kary towarzyszyły, tak jak pod rządami kodeksu karnego z 1932 r., tzw. ustawowe skutki skazania, czyli dolegliwości, które nie były oznaczane w orzeczeniu, lecz wynikały z mocy samego prawa (np. wpis o skazaniu do rejestru karnego)⁷⁷.

Wśród kar o charakterze majątkowym karę o najwyższym stopniu dolegliwości i typowo represyjnym charakterze stanowiła konfiskata, której obecność w systemie kar uzasadniano względami prewencji ogólnej⁷⁸. **Konfiskata mienia** w kodeksie karnym z 1969 r. występowała jako kara dodatkowa, orzekana obligatoryjnie lub fakultatywnie. Kara ta w istotny sposób potęgowała dolegliwość wynikającą ze skazania na karę zasadniczą, stanowiąc jednocześnie, jak pisał I. Andrejew, wyraz „najwyższego potępienia sprawcy za popełnione przestępstwo”⁷⁹.

⁷⁵ Zob. szeroko o konfiskacie: K. Laskowska, *Kara konfiskaty mienia w k.k. z 1969 r. i w projekcie nowego kodeksu*, Prok. i Pr. 1996, nr 11, s. 37–52.

⁷⁶ K. Mioduski (w.): J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1977, s. 144.

⁷⁷ Tamże, s. 144–145.

⁷⁸ I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 265.

⁷⁹ Tamże, s. 263.

W świetle rozwiązań kodeksowych kara konfiskaty mienia mogła zostać orzeczona obok każdego rodzaju kary zasadniczej, nie wyłączając kary grzywny, ponieważ konfiskata dotyczyła majątku stanowiącego własność sprawcy w chwili wydania orzeczenia, chociażby nieprawomocnego, grzywna zaś mogła być ściągnięta również z majątku przyszłego lub przyszłych zarobków sprawcy⁸⁰. W orzecznictwie podkreślono, iż „kara konfiskaty mienia powinna być współmierna do przesłanek określonych w art. 50 k.k. (ogólne dyrektywy wymiaru kary) i innych ustawowych dyrektyw wymiaru kary, a w szczególności do stopnia społecznego niebezpieczeństwa przypisanego czynu, stopnia zawinienia i nasilenia złej woli sprawcy”⁸¹.

Na podstawie art. 46 § 1 k.k. z 1969 r. sąd orzekł konfiskatę całości albo części mienia w razie skazania za zbrodnię przeciwko podstawowym interesom politycznym lub gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz w razie skazania za zbrodnię zagarnięcia mienia społecznego znacznej wartości (**konfiskata obligatoryjna**). Według wypowiedzi SN istotą kary dodatkowej konfiskaty mienia sprawcy zagarnięcia mienia społecznego stanowiło – obok zwiększenia dolegliwości kary – „pozbawienie go materialnych korzyści odniesionych z popełnienia przestępstwa i odebranie dóbr materialnych, których zdobycie było celem jego działania, określając zaś rozmiary tej kary, sąd powinien zachować rozsądną proporcję pomiędzy wartością zagarniętego mienia a wartością mienia podlegającego konfiskacie oraz mieć także na względzie wysokość przypadającego odszkodowania pieniężnego”⁸². W innym orzeczeniu SN podkreślił, iż orzekając karę konfiskaty za zagarnięcie mienia społecznego, sądy powinny dążyć do pełnego pozbawienia sprawców korzyści majątkowej wynikłej z przestępstwa, uwzględniając fakt, że sprawca skazany zostaje także na karę pozbawienia wolności i karę grzywny (zasada integracji kary)⁸³.

Możliwość orzeczenia konfiskaty całości albo części mienia przewidziana była w razie skazania na karę pozbawienia wolności za inne przestępstwo, popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (**konfiskata fakultatywna**, art. 46 § 2 k.k. z 1969 r.). Bez względu na to, czy konfiskata miała charakter obligatoryjny, czy fakultatywny, w każdym przypadku od

⁸⁰ K. Mioduski (w:) J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 160.

⁸¹ Wyrok SN z dnia 22 października 1975 r., VI KRN 41/75, OSNPG 1976, nr 5, poz. 40.

⁸² Wyrok SN z dnia 29 marca 1977 r., VI KRN 395/76, OSNKW 1977, nr 6, poz. 56.

⁸³ Wyrok SN z dnia 3 października 1972 r., V KRN 339/72, OSNKW 1973, nr 1, poz. 6.

uznania sądu zależało, czy konfiskacie podlegała część, czy całość majątku. W jednym ze swoich orzeczeń SN wskazał, że konfiskata całości mienia sprawcy powinna być orzekana głównie wtedy, gdy z okoliczności faktycznych wynika, że całość lub przeważająca część mienia sprawcy uzyskana została z danego przestępstwa⁸⁴.

Zgodnie z art. 47 § 1 k.k. z 1969 r. konfiskata obejmowała mienie należące do sprawcy w chwili wydania wyroku, chociażby nieprawomocnego. Mienie to nie musiało w jakikolwiek sposób łączyć się z popełnieniem przez sprawcę konkretnego czynu zabronionego⁸⁵. Orzeczenie konfiskaty mogło zatem dotyczyć mienia, które nie zostało nabyte ze środków pochodzących z przestępstwa, jak również mienia, które objęte było ustawową wspólnością majątkową małżeńską⁸⁶. Konfiskata obejmowała mienie nieruchomości, ruchomości, wierzytelności oraz wszelkie prawa majątkowe⁸⁷. Orzeczenie konfiskaty wobec rzeczy głównej dotyczyło również przynależności, chyba że w orzeczeniu sąd postanowił inaczej. Nie było natomiast możliwe orzeczenie konfiskaty ułamkowej części całego mienia ani konfiskaty „wszystkich nieruchomości” lub „wszystkich ruchomości”, lub konfiskaty mienia „do wysokości wyrządzonej szkody”⁸⁸. Pojęcie majątku należącego do sprawcy ulegało rozszerzeniu w związku z zawartymi w art. 134 k.k.w. domniemaniami. W przypadku konfiskaty orzeczonej za przestępstwo popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub które wyrządziło szkodę w mieniu społecznym stosowano domniemanie, że do sprawcy należą rzeczy znajdujące się w samoistnym posiadaniu osoby będącej w bliskim z nim stosunku, jak również przysługujące tej osobie prawa majątkowe, oraz domniemanie, że rzeczy oraz prawa majątkowe, które były we władaniu skazanego po orzeczeniu kary konfiskaty, należały do niego już w czasie popełnienia przestępstwa.

Przedmioty i prawa majątkowe, które zostały wyłączone z konfiskaty, określały przepisy dotyczące wykonywania tej kary, łagodząc jej surowość. Niektóre przedmioty i prawa majątkowe zostały wyłączone spod konfiskaty na podstawie art. 161 k.k.w., tak aby pozostawić skazanemu i jego rodzinie minimum niezbędne do egzystencji oraz zabezpieczyć prawa wierzycieli skazanego⁸⁹. Objęte konfiskatą mienie przechodziło na rzecz

⁸⁴ Wyrok SN z dnia 27 kwietnia 1974 r., V KR 93/74, LEX nr 22728.

⁸⁵ Wyrok SN z dnia 27 marca 1973 r., I KR 379/72, OSNKW 1973, nr 10, poz. 124.

⁸⁶ Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 1978 r., IV KR 79/78, OSNKW 1978, nr 9, poz. 96.

⁸⁷ K. Mioduski (w:) J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 160.

⁸⁸ Tamże, s. 161.

⁸⁹ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 302.

Skarbu Państwa z chwilą uprawomocnienia się wyroku (art. 47 § 2 k.k. z 1969 r.). W przypadku orzeczenia kary w postaci konfiskaty części mienia, sąd określał poszczególne przedmioty lub inne składniki mienia skazanego podlegające konfiskacie (art. 47 § 3 k.k. z 1969 r.).

Właściwa konfiskacie funkcja represyjna kary w mniejszym stopniu realizowana była poprzez karę dodatkową **przepadku rzeczy**, której przydawano w piśmiennictwie głównie charakter zapobiegawczy⁹⁰. Kara ta miała na celu pozbawienie sprawcy korzyści odniesionych z popełnienia przestępstwa oraz możliwości powtórnego popełnienia przestępstwa za pomocą tych samych narzędzi⁹¹. Istotę przepadku rzeczy ustawodawca określił w art. 48 k.k. z 1969 r. Była to kara orzekana fakultatywnie, z wyjątkiem przewidzianych w ustawie wypadków obligujących sąd do jej wymierzenia (art. 48 § 4 k.k. z 1969 r.)⁹².

Przepadek określony w art. 48 § 1 k.k. z 1969 r. dotyczył dwóch kategorii rzeczy: **narzędzi lub innych przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa oraz przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa**. Według stanowiska zajętego przez SN, sformułowanie art. 48 § 1 k.k. z 1969 r. jednoznacznie wskazywało, że przepadek dotyczył jedynie narzędzi popełnienia przestępstwa umyślnego⁹³. Za narzędzia lub inne przedmioty, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, uważano przedmioty umyślnie użyte w takim celu albo do takiego celu świadomie przeznaczone. Były to zarówno przedmioty wytworzone specjalnie do posługiwania się nimi przy popełnianiu przestępstw, jak i przedmioty „służące normalnie do godziwych celów”⁹⁴. Za przedmiot służący do popełnienia przestępstwa uznawano każdą rzecz, niekoniecznie wytworzoną w celu przestępczym, której użycie umożliwiało lub co najmniej ułatwiało sprawcy realizację zamierzonego czynu przestępnego albo jego poszczególnych

⁹⁰ I. Andrejew, *Polskie...*, s. 263.

⁹¹ K. Mioduski (w:) J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 163.

⁹² Przewidziane w ustawie wyjątki, w których przepadek miał charakter obligatoryjny, to np. art. 135 § 3, art. 273 § 3, art. 232 § 1 k.k. z 1969 r. Obligatoryjny przepadek przewidywał np. przepis art. 9 ustawy z dnia 22 kwietnia 1959 r. o zwalczaniu niedozwolonego wyrobu spirytusu (Dz. U. Nr 27, poz. 169 z późn. zm.), przepis art. 56 ustawy z dnia 17 czerwca 1959 r. o hodowli, ochronie zwierząt łownych i prawie łowieckim (tekst jedn.: Dz. U. z 1973 r. Nr 33, poz. 197 z późn. zm.), art. 24 ustawy z dnia 29 czerwca 1962 r. – Prawo probiercze (Dz. U. Nr 39, poz. 173 z późn. zm.).

⁹³ Postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 1998 r., II KKN 547/97, Prok. i Pr. 1998, nr 10, s. 2, wkładka.

⁹⁴ K. Mioduski (w:) J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 163.

stadiów⁹⁵. Za przedmioty pochodzące bezpośrednio z popełnienia przestępstwa uważano nie tylko rzeczy wytworzone w drodze przestępstwa, ale także rzeczy stanowiące korzyść uzyskaną z przestępstwa. Natomiast pod pojęciem „przedmiotów pochodzących pośrednio z przestępstwa” rozumiano rzeczy nabyte za pieniądze uzyskane z przestępstwa lub nabyte za pieniądze uzyskane ze sprzedaży rzeczy skradzionych, a także rzeczy pochodzące z zamiany za rzecz zagarniętą⁹⁶. Za przedmiot pochodzący pośrednio z przestępstwa można było uznać chociażby towar nabyty w wyniku udzielenia łapówki⁹⁷.

Na podstawie art. 48 § 2 k.k. z 1969 r., w razie skazania za przestępstwo polegające na naruszeniu zakazu wytwarzania, posiadania, obrotu lub przewozu określonych przedmiotów sąd mógł orzec przepadek tych przedmiotów. Możliwość orzeczenia przepadku powyższych **przedmiotów czynności wykonawczej** stanowiła w kodeksie novum, gdyż poprzednio obowiązujący kodeks karny z 1932 r. nie przewidywał przepadku tej kategorii przedmiotów, chociaż takie rozwiązania zawierały ustawy szczególne.

Odmienne niż w przypadku konfiskaty, kara dodatkowa przepadku rzeczy obejmowała jedynie przepadek rzeczy materialnych, oznaczonych co do tożsamości, nie dotyczyła natomiast rzeczy oznaczonych co do gatunku, wierzytelności i praw majątkowych.

Przyjęto zasadę, że kara dodatkowa przepadku rzeczy, stanowiąc dolegliwość dla sprawcy przestępstwa, nie może równocześnie krzywdzić osoby trzeciej – współwłaściciela rzeczy lub osoby pokrzywdzonej⁹⁸. Jeżeli narzędzia lub inne przedmioty nie stanowiły własności sprawcy, ich przepadek możliwy był jedynie w wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 48 § 3 k.k. z 1969 r.)⁹⁹. W orzecznictwie podkreślono, iż nie można orzec przepadku przedmiotu objętego współwłasnością, jeżeli sprawca-

⁹⁵ Wyrok SN z dnia 11 kwietnia 1984 r., RNw 4/84, OSNKW 1984, nr 11–12, poz. 113. W orzeczeniu tym za przedmiot służący do popełnienia przestępstwa uznano samochód osobowy użyty przez sprawcę „w celu przewiezienia przeznaczonych do rozpowszechniania wydawnictw zawierających fałszywe wiadomości mogące wywołać niepokój publiczny lub rozruchy” (art. 48 ust. 6 dekretu z dnia 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym, Dz. U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.).

⁹⁶ K. Mioduski (w:) J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 164.

⁹⁷ Uchwała SN z dnia 13 czerwca 1984 r., VI KZP 4/84, OSNKW 1984, nr 9–10, poz. 87.

⁹⁸ Wyrok SN z dnia 27 maja 1976 r., V KR 73/76, OSNPG 1977, nr 4, poz. 25.

⁹⁹ Orzeczenie przepadku rzeczy, która nie stanowiła własności sprawcy, miało charakter zabezpieczający, nie tracąc przy tym dolegliwości właściwej karze dodatkowej, ponieważ orzeczenie takie skutkowało powstaniem zobowiązania sprawcy wobec właściciela przedmiotu.

mi nie są wszyscy współwłaściciele, a ustawa nie przewiduje orzeczenia przepadku przedmiotu niebędącego własnością sprawcy¹⁰⁰. Rzecz stanowiąca współwłasność mogła być przedmiotem przepadku jedynie wtedy, gdy wszyscy jej współwłaściciele, jako współsprawcy czynu przestępczego, skazani zostali jednym wyrokiem, z wyjątkiem rzeczy tego rodzaju, której przepadek można orzec bez względu na to, czyją stanowi własność¹⁰¹.

Rzeczy objęte przepadkiem przechodziły na rzecz Skarbu Państwa z chwilą uprawomocnienia się wyroku (art. 48 § 5 k.k. z 1969 r.). Podobnie jak w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r., kara dodatkowa przepadku nosiła cechy środka o charakterze represyjno-prewencyjnym. Odmiennie w stosunku do poprzednio obowiązującej kodyfikacji, kodeks karny z 1969 r. przewidywał sytuacje, w których pewne kary dodatkowe, w tym przepadek rzeczy, mogły zostać orzeczone nie tylko obok kary zasadniczej, ale również samoistnie. Potwierdza to, iż rozróżnienie kar zasadniczych i kar dodatkowych opierało się głównie na formalnym, uzależnionym od decyzji ustawodawcy, kryterium zaklasyfikowania danej kary do określonej kategorii w kodeksie.

Wśród zasad stosowania instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary, określonych w art. 57 k.k. z 1969 r., znalazło się rozwiązanie umożliwiające sądowi **odstąpienie od orzeczenia kary dodatkowej**, chociażby orzeczenie jej było obowiązkowe. Zatem w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia kary sąd mógł odstąpić zarówno od wymierzenia przepadku rzeczy, jak i od konfiskaty. Kara dodatkowa w świetle kodeksu karnego z 1969 r. mogła również zostać orzeczona zamiast kary zasadniczej (w świetle kodeksu karnego z 1932 r. nie istniała taka możliwość). Na podstawie art. 55 k.k. z 1969 r., w wypadkach określonych w art. 54 § 1 (zamiana rodzaju kary na łagodniejszy) oraz w wypadkach, w których przestępstwo zagrożone było karą ograniczenia wolności albo grzywną, sąd mógł poprzestać na orzeczeniu wskazanej kary dodatkowej (pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych, zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów, przepadku rzeczy), jeżeli zachodziły warunki jej orzeczenia i jeżeli zostałyby osiągnięte w ten sposób cele kary¹⁰². Natomiast według art. 56 k.k. z 1969 r., odstępu-

¹⁰⁰ Uchwała SN z dnia 21 kwietnia 1989 r., V KZP 3/89, OSNKW 1989, nr 3–4, poz. 21. Uchwała została wpisana do księgi zasad prawnych.

¹⁰¹ Wyrok SN z dnia 21 grudnia 1988 r., V KRN 266/88, OSNPG 1989, nr 5, poz. 62.

¹⁰² Przepis art. 54 k.k. z 1969 r. uległ zmianie na podstawie ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U.

jąc od wymierzenia kary, sąd mógł orzec każdy rodzaj kary dodatkowej, jeżeli zachodziły warunki orzeczenia takiej kary. Zatem w przypadku odstąpienia od wymierzenia kary zarówno przepadek rzeczy, jak i konfiskata mogły zostać wymierzone samoistnie.

Podobnie jak w kodeksie karnym z 1932 r., również w kodeksie z 1969 r. przepadek mógł być orzekany tytułem środka zabezpieczającego o charakterze prewencyjno-administracyjnym. Według art. 103 k.k. z 1969 r. sąd mógł zastosować przepadek, jeżeli uznano, że sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności określonej w art. 25 § 1 tego kodeksu. Na podstawie art. 104 k.k. z 1969 r. przepadek jako środek zabezpieczający mógł zostać orzekzony, jeżeli społeczne niebezpieczeństwo czynu było znikome, a także w razie warunkowego umorzenia postępowania albo stwierdzenia, że zachodzi okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego.

Przepisy przewidujące przepadek rzeczy zawierało również ówczesne prawo karne skarbowe oraz prawo wykroczeń.

Kara przepadku rzeczy oraz kara konfiskaty, poza częścią ogólną k.k. z 1969 r., występowały w licznych przepisach części szczególnej tej regulacji¹⁰³, jak również w wielu ustawach szczególnych¹⁰⁴. Unormowania te stwarzały szerokie możliwości stosowania obu powyższych kar dodatkowych jako środków represji wobec przeciwników politycznych. Kara konfiskaty przewidziana była m.in. w dekretach z dnia 12 grudnia 1981 r.: dekrecie o stanie wojennym¹⁰⁵, dekrecie o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego¹⁰⁶. Nasi-

Nr 23, poz. 100), a następnie w wyniku ustawy z 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (Dz. U. Nr 95, poz. 475).

¹⁰³ Przepis art. 135 § 3 k.k. z 1969 r. przewidywał przepadek przedmiotów aferowych przestępstw dewizowych i celnych z art. 135 § 1 i 2, art. 226 przepadek urządzeń przedsiębiorstwa i towarów w razie skazania za przestępstwo spekulacji z art. 221 § 2-4 lub za przestępstwo polegające na oszukiwaniu przy sprzedaży towaru lub świadczeniu usług z art. 225, art. 232 § 1 przepadek pieniędzy, dokumentów i znaków wartościowych podrobionych lub przerobionych albo z usuniętą oznaką umorzenia oraz podrobionych lub przerobionych narzędzi pomiarowych, jak również środków technicznych wskazanych w art. 227 § 3, art. 227 § 3 przepadek narzędzi lub innych przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu z art. 270-272 za pomocą druku lub innego środka masowej informacji.

¹⁰⁴ Np. art. 28 ust. 2 ustawy z dnia 31 stycznia 1961 r. o broni, amunicji i materiałach wybuchowych (Dz. U. Nr 6, poz. 43 z późn. zm.).

¹⁰⁵ Dz. U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.

¹⁰⁶ Dz. U. Nr 29, poz. 156.

lenie represji karnej w sferze ekonomicznej, w tym w zakresie rozszerzenia zakresu orzekania kary konfiskaty, przyniosły tzw. ustawy majowe z 1985 r.: ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach¹⁰⁷ oraz ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej¹⁰⁸. Były to ustawy epizodyczne, obowiązujące do dnia 30 czerwca 1988 r. Represyjny charakter powyższych regulacji niejednokrotnie poddawano w piśmiennictwie krytyce, zwłaszcza u progu lat 90. XX wieku, wskazując m.in. na konsekwencje kary konfiskaty ponoszone przez osoby trzecie związane ze skazanym oraz podnosząc, że faktycznym celem tej kary było ekonomiczne zniszczenie sprawcy przestępstwa¹⁰⁹.

Kara konfiskaty mienia została wyeliminowana z katalogu kar kodeksu karnego z 1969 r. na podstawie art. 2 ustawy z dnia 23 lutego 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw z dniem 28 marca 1990 r.¹¹⁰ Nie występuje ona również w obowiązującym kodeksie karnym z 1997 r. Przepadek w obowiązującej kodyfikacji umieszczono w katalogu środków karnych.

¹⁰⁷ Dz. U. Nr 23, poz. 100.

¹⁰⁸ Dz. U. Nr 23, poz. 101 z późn. zm.

¹⁰⁹ A. Spotowski, *Konfiskata mienia i przepadek rzeczy (uwagi de lege ferenda)*, PiP 1989, z. 3, s. 101.

¹¹⁰ Dz. U. Nr 14, poz. 84.

Rozdział III

Pozbawianie sprawców owoców przestępstwa w standardach międzynarodowych

1. Regulacje regionalne i uniwersalne w zakresie pozbawiania sprawców owoców przestępstwa (Monika Kotowska)

1.1. Wprowadzenie

Od drugiej połowy XX wieku przestępczość zaczęła być postrzegana jako zjawisko przekraczające granice państwowe. Tym samym stała się obszarem zainteresowania społeczności międzynarodowej. Przekonanie, że internacjonalizacja przestępczości musi skutkować internacjonalizacją represji karnej, stało się przyczynkiem do szukania nowych metod działania współpracy międzynarodowej¹¹¹. Dynamiczne przekształcenia w zakresie form i przemieszczania się zjawiska przestępczości doprowadziły do tego, że zaczęto je postrzegać w kategoriach globalnych. Jediną skuteczną reakcją na globalizację przestępczości musiała być globalizacja środków jej zwalczania, co wymagało „uszczelnienia” sieci współpracy międzynarodowej¹¹². Obecnie w zintensyfikowaną walkę z przestępczością zaangażowane są praktycznie wszystkie organizacje międzynarodowe, zarówno na poziomie uniwersalnym, jak i regionalnym. Ważnym źródłem stanowienia standardów i ujednolicania prawa na poziomie regionalnym jest Rada Europy, natomiast na poziomie uniwersalnym – Organizacja Naro-

¹¹¹ Szerzej na ten temat: M. Płachta, *Transfer of Prisoners under International Instruments and Domestic Legislation. A Comparative Study*, Freiburg 1993, s. 170–175.

¹¹² M. Płachta, *Projekt Konwencji Narodów Zjednoczonych o Zwalczaniu Zorganizowanej Przestępczości Międzynarodowej*, Prok. i Pr. 1998, nr 5, s. 15.

dów Zjednoczonych¹¹³. Dowodem efektywności działania wymienionych organizacji są liczne konwencje przyjęte pod ich auspicjami. W literaturze wskazuje się¹¹⁴, że prawo Rady Europy jest częścią prawa międzynarodowego ogólnego i czasami koryguje jego braki. Częściej jednak je uzupełnia i przystosowuje do wymagań europejskich. W rezultacie Rada Europy stanowi regionalne prawo międzynarodowe, tworząc europejskie *ius communis* i pomagając w harmonizacji prawa na Starym Kontynencie¹¹⁵. Natomiast Organizacja Narodów Zjednoczonych od chwili swojego powstania wiezie prym w dziedzinie kształtowania prawa powszechnego, stając się tym samym jednym z najważniejszych instrumentów międzynarodowej legislacji. Współpraca prawna państw członkowskich ONZ realizowana jest na wielu płaszczyznach, w tym obejmuje również problematykę związaną z takimi zagadnieniami, jak przestępczość.

Akty prawa międzynarodowego o uniwersalnym lub regionalnym charakterze wychodzą naprzeciw najpoważniejszym problemom związanym z globalizacją przestępczości, stając się częścią międzynarodowego prawa karnego¹¹⁶. Obecnie największym zagrożeniem dla stabilności porządku prawnego i bezpieczeństwa na świecie stały się m.in. takie zjawiska, jak: terroryzm, pranie pieniędzy¹¹⁷, korupcja i nielegalny obrót środkami odu-

¹¹³ Problematyką zapobiegania i zwalczania przestępczości w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych zajmuje się funkcjonalna Komisja ECOSOC do Spraw Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości (Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_commission.html) powstała w 1992 roku na mocy rezolucji ECOSOC 1992/1, decyzji ZO 46/152 z 1991 r. Polska była członkiem Komisji od momentu jej powstania do 31 grudnia 2003 r. W ramach Biura Organizacji Narodów Zjednoczonych w Wiedniu działa wyspecjalizowane Biuro NZ do spraw Narkotyków i Przestępczości (UN Office on Drugs and Crime, <http://www.unodc.org/unodc/index.html>). W Turynie znajduje się instytut naukowy zajmujący się badaniem problematyki przestępczości i wymiaru sprawiedliwości (United Nations Interregional Crime and Justice Institute, <http://www.unicri.it>). Instytut prowadzi prace w zakresie zapobiegania korupcji, nielegalnej migracji i legalizacji dochodów z działalności przestępczej (pranie brudnych pieniędzy).

¹¹⁴ F. Benoit-Rohmer, H. Klebes, *Prawo Rady Europy. W stronę ogólnoeuropejskiej przestrzeni*, przekład M.A. Nowicki, Warszawa 2005, s. 138.

¹¹⁵ Tamże, s. 91.

¹¹⁶ Złożoną problematykę międzynarodowego prawa karnego omawia M. Płachta w publikacji pt. *Status i pojęcie międzynarodowego prawa karnego*, Prok. i Pr. 2009, nr 5, s. 5–16.

¹¹⁷ „Pranie pieniędzy” jest problemem, któremu w opracowaniach kryminologicznych ostatnich lat poświęcono wiele uwagi, jednak aspekty dogmatyczne tego zjawiska wciąż budzą wiele kontrowersji. Na ten temat pisali: J. Duży, *Korzyść w przestępstwie prania pieniędzy*, Prok. i Pr. 2010, nr 12, s. 33–46; O. Górniok, *Z problematyki prawno karnej prania pieniędzy*, Przegląd Sądowy 2002, nr 4, s. 29 i n.; Nowe kodeksy karne – z 1997 r. wraz z uzasadnieniami, s. 211.

rzającymi. W uznaniu społeczności międzynarodowej należą one do przestępstw konwencyjnych¹¹⁸, czyli mających charakter globalny, do zaistnienia których niezbędne jest wystąpienie określonego międzynarodowego *iunctim* wśród elementów związanych z czynem przestępnym. Przestępstwa te, ze względu na swój transgraniczny charakter stanowią przedmiot zainteresowania, a zarazem obszar działalności zorganizowanych grup przestępczych. W piśmiennictwie kryminologicznym wskazuje się¹¹⁹ na liczne zagrożenia związane z działalnością zorganizowanych grup przestępczych o zasięgu międzynarodowym. Postępujące procesy umiędzynarodowienia przestępczości zorganizowanej, dokonujące się poprzez wykonywanie transakcji na terytoriach wielu państw oraz upodobania organizacji przestępczych do ponadpaństwowych korporacji, stworzyły jej nowy wymiar, a wraz z nim – nowe wyzwania dla organów zajmujących się jej zwalczaniem¹²⁰. Dotychczasowe doświadczenia walki z przestępczością zorganizowaną, zwłaszcza w jej międzynarodowym wymiarze, obnażyły nieskuteczność, a wręcz bezradność organów ścigania posługujących się dostępnymi, w zdecydowanej większości konwencjonalnymi środkami¹²¹. Przestępczość zorganizowana z założenia nastawiona jest na maksymalizację zysku¹²². Zysk jest motorem napędowym działalności zorganizowanych grup przestępczych. W związku z powyższym kluczowym instrumentem skutecznej walki z tą kategorią przestępczości musi być pozbawienie sprawców dochodów finansowych, jakie czerpią ze swojej działalności. Nieopłacalność w kontekście przestępczości zorganizowanej ma wymiar

¹¹⁸ Definicję, znaczenie oraz typy przestępstw konwencyjnych w sposób wyczerpujący opisuje L. Gardocki (w:) *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985, s. 117–128.

¹¹⁹ M. Płachta, *Projekt Konwencji...*, s. 21–22.

¹²⁰ Szerzej zob.: H. Zachert, *Przestępczość zorganizowana – wyzwanie dla społeczeństwa* (w:) B. Hołyst, E. Kube, R. Schulte (red.), *Przestępczość zorganizowana w Niemczech i w Polsce i jej implikacje społeczno-ekonomiczne*, Warszawa–Münster–Łódź 1998; E. Pływaczewski, *Kierunki zagrożeń przestępczością zorganizowaną w nowych krajach członkowskich na przykładzie Polski* (w:) M. Zdanowicz red., *Bezpieczni w Europie*, materiały pokonferencyjne, Warszawa 2007; K. Laskowska, *Prawnokarne środki zwalczania przestępczości zorganizowanej w świetle projektu kodeksu karnego*, Przegląd Policyjny 1996, nr 1; W. Filipkowski, *Prawne i organizacyjne instrumenty zwalczania przestępczości zorganizowanej w opinii funkcyjniarzy Centralnego Biura Śledczego*, Białostockie Studia Prawnicze 2009, nr 6.

¹²¹ M. Płachta, *Projekt Konwencji...*, s. 15–16.

¹²² W. Filipkowski, *Przestępczość zorganizowana – ujęcie prawne i kryminologiczne*, Prok. i Pr. 2006, nr 12, s. 70; H.J. Schneider, *Przestępczość zorganizowana z międzynarodowego kryminologicznego punktu widzenia*, Prok. i Pr. 1995, nr 10, s. 9; M. Bryła, *Porozumienie, zorganizowana grupa, związek przestępczy jako formy organizacyjne przestępczości zorganizowanej*, Prok. i Pr. 2000, nr 3, s. 39.